

ДАСТУРАМАЛ ОИД БА БАРРАСИИ ПАРВАНДАҲОИ МАРБУТ БА ШИКАНЧА ДАР СУДҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МУНДАРИҶА:

Ном	Саҳифа
Заминаи меъёрӣ ва институтсионалӣ	2-10
Стандартҳои байналмилалӣ ва миллии ҷуброни зарар ба қурбониёни шиканча	10-11
Хусусиятҳои муайянқунии далели шиканча дар муассисаҳои тиббӣ	11-16
Санадҳои асосии байналмилалӣ	16-24
Намунаҳои қарорҳо ва парвандаҳои судӣ аз амалияи хориҷӣ	24-28
Таҳлили стандартҳои байналмилалӣ ва амсолҳои судӣ оид ба парвандаҳои шиканча	28-40
Тавсияҳо	42-42
Тавсияҳо оид ба амалисозии ғояҳо дар амалияи судии Тоҷикистон	45
Рӯйхатҳои назоратии амалӣ, намунаҳои қарорҳои суд ва саволҳои намунавӣ барои арзёбии иқдорҳои маҷбурий ва вайронкуниҳои мурофиавӣ	46-47
Мисолҳо аз амалияи судии байналмилалӣ ва тавсияҳо оиди татбиқи онҳо дар амалияи судии Тоҷикистон	48-52
Намунаи қарори судӣ оиди парвандаи шиканча	53-54
Саволҳои назоратии мутобикшуда барои судьяҳои Тоҷикистон, ки ба арзёбии вайронкуниҳои мурофиавӣ дар заминаи ҳуқуқ ва озодиҳои айбдоршаванда дар раванди судӣ нигаронида шудаанд	55-56
Намунаҳои мутобикшудаи протоколҳо барои баррасии шикоятҳо дар бораи шиканча, таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ ва таъмини ҳимояи қурбониён дар раванди судӣ, бо назардошти қонунгузори Тоҷикистон	57-60

Заминаи ҳуқуқӣ ва институтсионалӣ

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тибқи моддаи 5 Конститутсия «Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии мебошанд. Ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд». Тибқи Конститутсия давлат дахлнопазирии шахсро кафолат медиҳад ва манъи мутлақи истифодаи шиканча, муносибат ва ҷазои ғайриинсонӣ муқаррар карда шудааст (қисми 3 моддаи 18). Мувофиқан, давлат ба ҳар шахс ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсӣ ва муҳофизат аз шиканчаро кафолат медиҳад.

Конститутсия ба шахсони дастгиршуда ё аз озодӣ маҳрумшуда ҳамаи кафолатҳои ҳуқуқиеро пешниҳод менамояд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон муқаррар шудаанд ва кафолат медиҳад, ки ҳеҷ кас наметавонад бе асоси қонунӣ дастгир ё ҳабс карда шавад. Ҳар шахс метавонад аз лаҳзаи дастгир шудан аз хизматрасонии адвокат истифода барад. Принципи эҳтимолияти бегуноҳӣ дар сатҳи Конститутсия муқаррар шудааст ва «Ҳеҷ кас то эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми суд дар содир кардани ҷиноят гунаҳгор доништа намешавад (моддаи 20).

Тибқи Конститутсия қонун ҳуқуқҳои ҷабрдидаро ҳимоя мекунад. Давлат ба ҷабрдида ҳимояи судӣ ва ҷуброни зарари ба ӯ расидаро кафолат медиҳад (моддаи 21). Мубориза бар зидди шиканча, муносибат ва ҷазои бераҳмона ва таҳқиқунандаи шаъну шараф инчунин бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, танзим карда мешаванд:

а) Эъломиаи умумии ҳуқуқи башар (аз соли 1948);

б) Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (аз соли 1966), соли 1999 ба тасвиб расонида шудааст;

в) Конвенсияи СММ зидди шиканча ва намудҳои дигари муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқунандаи шаъну шараф (аз соли 1984), соли 1999 ба тасвиб расонида шудааст.

Тибқи моддаи 1 Конвенсияи зидди шиканча ва намудҳои дигари муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқунандаи шаъну шараф (минбаъд – КЗШ): «ҳама гуна амале, ки ба воситаи он ба ягон шахсе қасдан ё бо дигар сабаби ба таъбири дорой ҳама гуна хислат асосёфта дарду азоби саҳт ё азоби ҷисмонӣ ё маънавӣ расонда мешавад, то ки аз ӯ ё аз шахси сеюм маълумот (баёнот) гиранд ё ӯро ба иқрор шудан маҷбур созанд, ӯро барои амалҳои содирнамудаи ӯ ё шахси сеюм ё барои гумонбар шуданаш дар содир намудани амали ҷиноӣ ҷазо диҳанд, инчунин ӯ ё шахси сеюмро тарсонанд ё маҷбур созанд, дар сурате ки чунин дард ё азоб аз ҷониби шахси мансабдори давлатӣ ё шахси дигари расмӣ, ё бо шӯрангезии онҳо ё бо огоҳии онҳо ё розигии хомӯшонаи онҳо расонида мешавад...».

Қайд кардан муҳим аст, ки шиканча тибқи таърифи он ҷинояти қасдона мебошад. Таърифи шиканча мақсади шиканчаро маҳсусан қайд мекунад: гирифтани маълумот ё иқрор, ҷазои (ғайриқонунӣ) барои амалҳои эҳтимолӣ, инчунин тарсонидан ва маҷбур кардан.

1) расонидани дард ва азияти шадид (аз ҷумла амалҳои, ки боиси азияти равоӣ мешаванд);

2) бо мақсади гирифтани маълумот ё иқрор аз қурбонӣ ё шахси сеюм, ё чазо додан барои амали муайян, ё тарсондан ё маҷбур кардан, ё таъбиз кардани қурбонӣ ё шахси сеюм;

3) бо иштироки мустақим ё ғайримустақими мансабдори давлатӣ ё шахси дигар дар сифати расмӣ ва инчунин беамалии ӯ, ки дар натиҷаи он дард ё азияти саҳт расонида мешавад.

Манъи шиканча ва дигар шаклҳои муносибати бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шараф дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардида, асоси низоми ҳуқуқии давлат мебошад. Мутобиқи моддаи 18 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон:

«Ба ҳеҷ кас шиканча, чазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад..»

Ин меъёр хусусияти мутлақ дошта, ба ҳеҷ гуна истисно роҳ намедихад ва уҳдадориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи инсонро инъикос мекунад.

Ғайр аз ин, моддаи 10 Конститутсияи ҚТ пешбинӣ мекунад:

«Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро ба тасвиб расонидааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд».

Ҳамин тариқ, муқаррароти санадҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ Конвенсияи СММ зидди шиканча ва Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, ҷузъи низоми ҳуқуқии миллӣ мебошанд ва татбиқи онҳо, аз ҷумла ҳангоми баррасии парвандаҳо аз ҷониби суд ҳатмӣ мебошад.

Инчунин муқаррароти моддаҳои 14 ва 17 Конститутсия муҳим мебошанд, ки уҳдадориҳои давлатро оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон муқаррар мекунад, инчунин барорбарии ҳама дар назди қонун ва судро таъмин менамояд, ки ин ҳимоя аз ҳама гуна зухуроти таъбиз ва зӯрварӣ аз ҷониби намояндагони ҳокимияти давлатиро дар бар мегирад.

2. Нақши ҳокимияти судӣ дар амалисозии манъи шиканча

Ҳокимияти судӣ дар таъмини волоияти қонун ва кафолат додани риояи ҳуқуқҳои инсон, аз ҷумла муҳофизат аз шиканча, нақши асосиро мебозад. Судҳо вазифадоранд:

- ба ҳама гуна кушишҳои истифодаи далелҳои, ки бо истифодаи шиканча ба даст омадаанд, роҳ надиханд;
- тафтиши самараноки аризаҳо дар бораи истифодаи шиканчаро таъмин намоянд;
- қарорҳои худро аз рӯи принсипи таҳаммули сифрии шиканча қабул кунанд.

Меъёрҳои конституциониро ба роҳбарӣ гирифта, судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадоранд, ки ҳам стандартҳои миллӣ ва ҳам стандартҳои байналмилалиро

вобаста ба роҳ надодан ба шиканча татбиқ кунанд ва муурофияи судии одилона ва хифзи ҳуқуқҳои ҷабрдидагонро таъмин намоянд.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шиканча ва дигар шаклҳои муносибати бераҳмона тибқи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ аст ва ҷазо дода мешавад. Мутобиқи уҳдадорихои ҳуқуқии байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон манъи шиканча дар ҳеч ҳолат, аз ҷумла дар ҳолати ҷанг, ҳолатҳои фавқулодда ва ғайра қатъ намешавад. Ҳамин тариқ, ҳеч гуна ҳолатҳои истисноӣ, новобаста аз ҳолати ҷанг, ноустувории дохилии сиёсӣ ва ё дигар ҳолати фавқулодда, барои шиканча асос шуда наметавонанд.

Кодекси ҷиноятӣ муқарраротеро дар бар мегирад, ки ба манъи шиканча ва дигар шаклҳои муносибати бераҳмона марбутанд:

- **Моддаи 143.1 КҶ ҚТ:** Моддаи мазкур барои расонидани азобу уқубати ҷисмонӣ ва (ё) рӯҳӣ, ки аз ҷониби шахсе, ки таҳқиқ ё тафтишоти пешакӣ мегузаронад ё шахси мансабдори дигар ё бо таҳрики онҳо ё розигии хомӯшонаи онҳо ё бо огоҳӣ доштани онҳо аз ҷониби шахси дигар, бо мақсади аз шахси таҳти шиканча қарордошта ё шахси сеюм гирифтани маълумот ё иқроршавӣ ё ҷазо додани ӯ барои ҳаракате, ки ӯ ё шахси сеюм содир намудааст ё дар содир намудани он гумонбар шудааст, инчунин тарсонидан ё маҷбур кардани ӯ ё шахси сеюм ё бо сабаби дигаре, ки ба ҳар гуна таъбиз (дискриминатсия) асос ёфтааст, содир шудааст, ҷавобгарӣ пешбинӣ менамояд.

Тибқи моддаи 16 КЗШ «Ҳар як Давлати узв уҳдадор мешавад дар ҳама гуна қаламрави дар доираи ҳуқуқии он қарордошта дигар амалҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шарафро, ки таҳти мафҳуми шиканчаи дар моддаи 1 шарҳдодашуда қарор намегиранд, пешгирӣ намояд, ҳангоме ки ҷунин амалҳо аз ҷониби шахсони мансабдори давлатӣ ё дигар шахси расмӣ, ё бо шӯрангезии (таҳриқӣ) онҳо ва ё бо огоҳӣ ё розигии хомӯшонаи онҳо содир мегарданд. Ҳамин тариқ, Конвенсия на танҳо ба мубориза бо шиканча, балки бо дигар амалҳои муносибати бад – муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф равона шудааст.

Унсурҳои асосие, ки шаклҳои муносибати номатлубро муайян мекунанд, ки бо шиканча барорбар доништа нашудаанд:

қасдан расонидани дард ва азобу уқубати ба қадри кофӣ саҳт (аз ҷумла амалҳои, ки боиси азоби рӯҳӣ мегарданд), расонидан бе мақсади муайян, бо иштироки мустақим ё ғайримустақими шахси мансабдори давлатӣ ё шахси дигар ҳангоми иҷрои вазифаи хизматӣ, инчунин беамалии ӯ, ки дар натиҷаи он дард ё азоби ба қадри кофӣ саҳт расонида мешавад.

Ба дигар кирдорҳои муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф, ки ба мафҳуми шиканча дохил намешаванд, кирдорҳои зерин дохил мешаванд, ки дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд:

Моддаи 314. Сӯиистифода аз ваколатҳои мансабӣ

Моддаи 315. Беамалӣ дар иҷрои вазифа

Моддаи 316. Баромадан аз ҳадди ваколатҳои мансабӣ

Моддаи 322. Хунукназарӣ

Моддаи 358. Ғайриқонунӣ дасгир ё ҳабс намудан

Моддаи 373. Вайрон кардани қоидаҳои оинномавии муносибатҳои байниҳамдигарии хизматчиёни ҳарбӣ дар ҳолати набудани тобеияти хизматӣ дар байни онҳо

Моддаи 391. Сӯиистеъмоли ҳокимият ё мақоми хизматӣ, аз ҳадди ваколатҳои мансабӣ ва хизматӣ баромадан ё бефаъолиятии ҳокимият

- **Моддаи 115 КҶ ҚТ:** Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари вазнин ё миёна ба саломатӣ дар ҳолати баромадан аз ҳадди чораҳои зарурӣ ҳангоми дастгир кардани шахси ҷиноят содирнамуда.

Кодекси муурофиявии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (иқтибосҳо)

Кодекси муурофиявии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои марбут ба муурофияи ҷиноятиро танзим менамояд, кафолатҳои зерини зидди шиканҷаро пешбинӣ менамояд:

Моддаи 10. Принсипи эҳтироми шаъну шарафи шахс

1. Эҳтироми шаъну шарафи шахс вазифаи шахсони мансабдор ва мақомотест, ки пешбурди парвандаи ҷиноятиро анҷом медиҳанд.
2. Ҳеҷ яке аз иштирокчиёни муурофияи ҷиноятӣ наметавонад таҳти зӯрварӣ, шиканҷа ва дигар муносибати бераҳмона ё пасткунандаи шаъну шарафи инсонӣ қарор гирад.

Моддаи 11. Принсипи дахлнопазирии шахс

1. Ҳеҷ касро бе асоси қонунӣ дастгир ва ҳабс кардан мумкин нест.
2. Ба ҳабс гирифтани маҷбурӣ дар муассисаҳои тиббӣ ё тарбиявӣ нигоҳ доштани шахс танҳо дар асоси қарори суд, судья ба иҷро расонида мешавад.
3. Шахсро, ки нисбатан чораи пешгирии дар ҳабс нигоҳ доштан татбиқ шудааст, инчунин шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят ҳамчун гумонбар дастгир шудааст, бояд дар ҷойҳои нигоҳ дошта шавад, ки шароиташон барои ҳаёт ва саломатӣ хавф надошта бошад.

Моддаи 12. Принсипи ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шахс ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ

1. Суд, судья, прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда вазифадоранд ҳуқуқи озодиҳои шахсро, ки дар муурофияи судии ҷиноятӣ иштирок мекунанд, ҳимоя намуда, ҷиҳати татбиқи онҳо шароит фароҳам оваранд, барои қонеъ намудани талаботи қонунии иштирокчиёни муурофияи судӣ сари вақт чораҳо андешанд.
2. Товони зараре, ки ба шахс ҳангоми пешбурди парвандаи ҷиноятӣ дар натиҷаи риоя накардани ҳуқуқи озодиҳои ӯ расонида шудааст, бояд тибқи муқаррароти қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯёнида шавад.
3. Ҳангоми мавҷуд будани маълумоти кофӣ дар бораи он ки ба ҷабрдида, шохид ё дигар иштирокчиёни муурофияи судии ҷиноятӣ, инчунин аъзои оила ё хешовандони наздики онҳо бо куштор, зӯрварӣ, несту нобуд кардан ё осеб расонидан ба молу

мулк ё дигар амали ғайриқонунии хавфнок таҳдид мекунанд, суд, судья, прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда ўздадоранд дар доираи салоҳияти худ чиҳати муҳофизати ҳаёт, саломатӣ, шаъну шараф, обрӯ ва молу мулки ин шахсон чораҳои пешбининамудаи қонунро андешанд

Моддаи 22. Принципи таъмини ҳуқуқи ҳимоя ба гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда

1. Ҳар шахс аз лаҳзаи воқеан дастгир шуданаш метавонад аз ёрии ҳимоятгар истифода кунад.

2. Дастгиршуда, гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда ҳуқуқдоранд барои ҳимояи худ аз айбдоркунӣ ҳуқуққояшонро мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи Кодекси мазкур шахсан, инчунин тавассути ҳимоятгар ё намояндаи қонуниашон истифода баранд.

3. Суд, судья, прокурор, муфаттиш, таҳқиқбаранда вазифадоранд ба гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда ҳуқуққояшонро фаҳмонанд, ба онҳо имконият фароҳам оваранд, ки бо усул ва воситаҳои муқаррарнамудаи қонун ҳудро ҳимоя кунанд, инчунин ҳифзи ҳуқуқи шахсӣ ва молумулкии онҳоро таъмин намоянд.

4. Ҳуқуқи ҳимоя инчунин ба шахсе таъмин карда мешавад, ки нисбат ба ӯ пешбурди парвандаи ҷиноятӣ оид ба татбиқи чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ ҷой дорад.

5. Дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун шахсоне, ки пешбурди парвандаи ҷиноятӣ ба зиммашон гузошта шудааст, вазифадоранд иштироки ҳимоятгари гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшударо таъмин намоянд.

Моддаи 46. Гумонбаршуда

Гумонбаршуда ҳуқуқ дорад:

- аз лаҳзаи воқеан дастгир шудан бетаъхир аз хизмати ҳимоятгар истифода барад, бидуни мамониат бо ҳимоятгар як ба як, аз ҷумла то оғози пурсиш, мулоқот кунад.

Моддаи 94. Тартиби дастгир намудани гумонбаршуда

4. Ҳангоми ҷойгир кардани гумонбаршуда дар изолятори (тавқиғгоҳи) нигоҳдории муваққатӣ барои муайян намудани вазъи умумии саломатӣ ва ё мавҷуд будани ҷароҳатҳои ҷисмонӣ аз ҷониби корманди тиб муоинаи тиббии ӯ гузаронида мешавад. Гумонбаршуда ё ҳимоятгари ӯ ҳуқуқдоранд талаб намоянд, ки муоинаи тиббиро табиби мустақил ё коршиноси судӣ-тиббӣ гузаронад. Хулосаи муоинаи тиббӣ ба протоколи дастгиркунӣ ҳамроҳ карда мешавад.

Моддаи 47. Ҳуқуқ ва вазифаҳои айбдоршаванда

Айбдоршаванда ҳуқуқ дорад:

Айбдоршаванда ҳуқуқ дорад манфиатҳои қонунии худро бо тамоми восита ва усулҳои, ки хилофи қонун ва Кодекси мазкур нестанд, ҳифз кунад ва барои омодагӣ ба ҳимоя ба таври кофӣ вақт ва имконият дошта бошад.

4. Айбдоршаванда ҳуқуқ дорад:

- аз лаҳзаи дастгир шудан ҳимоятгар дошта бошад, аз ҷумла тибқи ҳолат ва тартиби пешбининамудаи Кодекси мазкур аз кумаки ҳимоятгар ройгон истифода барад;

- аз лаҳзаи дастгир шудан бидуни мамониат бо ҳимоятгар як ба як мулоқот кунад;

- нишондод диҳад ё надихад ва дар ин бора пеш аз пурсиш огоҳ карда шавад;

Моддаи 49. Ҳимоятгар

Ҳимоятгар ба иштирок дар парвандаи ҷиноятӣ аз лаҳзаи қабули қарор дар бораи оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ нисбати шахс, инчунин аз лаҳзаи ҳабси воқеии гумонбаршуда роҳ дода мешавад. Адвокат ба баррасии парвандаи ҷиноятӣ ва ҷойҳои дар ҳабс нигоҳ доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда ва маҳкумшуда бо пешниҳоди ордер ва шаходатномаи адвокатӣ роҳ дода мешавад.

- **Моддаи 88.1 КМЧ ҚТ.** Ин модда хориҷ кардани далелҳоеро танзим мекунад, ки бо роҳи вайрон кардани ҳуқуқҳо ба даст омадаанд, аз ҷумла далелҳои, ки таҳти шиканча ба даст омадаанд. Аз ҷумла, моддаи 88.1 КМЧ пешбинӣ менамояд, ки далелҳои, ки бо вайрон кардани қонун (аз ҷумла шиканча) ба даст оварда шудаанд, дар муруфияи судӣ истифода шуда наметавонанд.

Санадҳои қонунгузорию, ки муруфияи судии одилонро таъмин менамоянд

Қонуни ҚТ «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ»

Қонуни мазкур ҳуқуқҳои шахсро дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ танзим карда, муҳофизати онҳоро аз сӯи истифода аз ҷониби шахсони мансабдор таъмин менамояд ва тибқи моддаи 5 Қонуни мазкур хангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ риояи ҳуқуқҳои шахс ва шахрванд ба дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ, сирри шахсӣ ва оилавӣ, дахлнопазирии манзил, махфияти мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, телеграфӣ ва дигар хабарҳои шахсиро таъмин менамояд.

Қонуни ҚТ «Дар бораи тартиб ва шароити дар ҳабс нигоҳ доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда»

Моддаи 3 Қонун пешбинӣ менамояд, ки дар ҳабс нигоҳ доштани гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда бо мақсади расонидани азобу уқубат, шиканча ва инчунин расонидан зарари ҷисмонӣ ва маънавӣ роҳ дода намешавад.

Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қонунҳо дар бораи прокуратура ва низоми судӣ ба таъмини назорат ва назорати самараноки фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ нигаронида шудааст, ки ба пешгирии шиканча ва дигар шаклҳои муносибати бераҳмона мусоидат мекунад.

Низоми судӣ:

- **Мустақилияти судяҳо:** Судяҳо дар Тоҷикистон мустақиланд ва танҳо ба Конститутсия ва қонун итоат мекунанд. Дахлат ба фаъолияти онҳо қатъиян манъ аст, ки ин баррасии беғарозонаи парвандаҳо, аз ҷумла парвандаҳои марбут ба амали ғайриқонунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқро таъмин менамояд.
- **Дахлнопазирии судяҳо:** Судяҳо ҳуқуқи дахлнопазирӣ доранд, ки онҳоро аз таъқиби беасос муҳофизат намуда, мустақилияти ҳокимияти судиро таъмин мекунад.
- **Ҳатмӣ будани қарорҳои суд:** Қарорҳои суд, ки эътибори қонунӣ пайдо кардаанд, ҳатмӣ мебошанд. Ин кафолат медиҳад, ки қарорҳои, ки ба пешгирии шиканча ва ҷазо додани шахсони гунаҳгор нигаронида шудаанд, самаранок иҷро шаванд.

Прокуратура:

- **Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ:** Прокурори генералӣ ва муовинони ӯ фаъолияти мақомоти корҳои дохилӣ, амният ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар самти мубориза бо ҷинояткорӣ ҳамоҳанг мекунад. Ин ташкили Шурои ҳамоҳангсозиро дар бар мегирад, ки қарорҳои он барои ҳамаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳатмӣ мебошанд. Чунин ҳамоҳангсозӣ ба яқсонии бархӯрдҳо ва стандартҳои, ки ба пешгирии шиканча нигаронида шудаанд, мусоидат менамояд.
- **Баррасии муроҷиатҳои шаҳрвандон:** Прокуратура ариза ва шикоятҳои шаҳрвандонро дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳо, аз ҷумла ҳолатҳои шиканча баррасӣ намуда, барои бартараф намудани онҳо чораҳо меандешад. Ин дастрасии шаҳрвандон ба адолати судӣ ва имкони шикоят кардан аз амалҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқро таъмин менамояд.

Низомҳои судӣ ва прокурорӣ дар Тоҷикистон дорои механизмҳои кофӣ мебошанд, ки ба назорат ва мубориза бар зидди амалҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ равона карда шудаанд, ки ин ба пешгирӣ кардани шиканча мусоидат менамояд. Лекин бешубҳа самаранокии ин механизмҳо бевосита аз татбиқи амалии онҳо вобаста аст.

Воқуниши мунтазами судӣ ба шикоятҳо дар бораи шиканча дар ҳар як кишвари ҷаҳон бо як қатор мушкилиҳо рӯбарӯ мешавад, ки метавонанд ба ҳимояи самаранокии ҳуқуқҳои қурбониёни шиканча монеъ шаванд. Ин мушкилиҳо натиҷаи душвориҳои мушаххас дар амалияи татбиқи ҳуқуқ, аз ҷумла амалияи судӣ дар самти масъалаҳои шиканча мебошанд.

Воқуниши судӣ ба шикоятҳо дар бораи шиканча дар Тоҷикистон, ба монанди дигар кишварҳо, ҷузъи ниҳоят муҳими низоми адолати судӣ мебошад, зеро ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва риояи қонун ба он вобаста аст. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2012 «Дар бораи татбиқ намудани меъёрҳои қонунгузорию ҷиноятӣ ва мурофиавии ҷиноятӣ оид ба мубориза бар зидди шиканча» ҳуҷҷати муҳимтарине мебошад, ки барои мубориза бар зидди шиканча ва истифодаи онҳо дар раванди тафтиш ва баррасии судӣ равона карда шудааст.

Бояд махсусан қайд кард, ки тавзеҳоти роҳнамои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои татбиқи қонунгузорӣ дорои эътибори ҳуқуқии ҳатмӣ мебошанд. Мутобиқи асосҳои ҳуқуқӣ ва амалияи судии ташаккулёфта, чунин тавзеҳот на танҳо барои судҳои ҳамаи марҳилаҳо, балки барои дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мансабдорон ва дигар субъектҳои, ки санадҳои меъёриро татбиқ мекунад ва дар бораи онҳо тавзеҳоти мувофиқ дода шудааст, ҳатмӣ мебошанд.

Ин маънои онро дорад, ки муқаррароте, ки дар қарорҳои Пленум дарҷ шудааст, дорои аҳамияти меъерӣ мебошад ва ҳангоми баррасии парвандаҳо, аз ҷумла парвандаҳои, ки бо ҳодисаҳои шиканча, зӯроварии ғайриқонунӣ ва вайронкунии ҳуқуқҳои инсон аз тарафи намоёндагонӣ мақомоти давлатӣ алоқаманданд, бояд татбиқ шавад.

Ҳамин тариқ, ҳангоми таҳияи ин Дастурамал на танҳо меъёрҳои Конститутсия ва созишномаҳои байналмилалӣ, балки мавқеи расмӣ марҳилаи олии судии кишвар низ ба назар гирифта мешавад, ки стандартҳои татбиқи ҳуқуқро инъикос мекунад ва барои ҳамаи иштирокчиёни раванди судӣ ҳатмӣ мебошад.

Қарори Пленум таваҷҷуҳро ба он ҷалб мекунад, ки ҳангоми баррасии парвандаҳое, ки бо шиканча алоқаманданд, судҳо бояд қатъиян меъёрҳои Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси муҳофизати ҷиноятии ба роҳбарӣ гиранд. Таваҷҷуҳ ба банду басти (квалификатсия) ҷиноятҳо аҳамияти махсусан муҳим дорад, яъне ҳангоми баррасии парванда судҳо бояд дақиқ шароит ва ҳодисаҳоро таҳлил кунанд, то банду басти ҷиноятҳоро дуруст муайян кунанд. Муҳим аст, ки онҳо на танҳо ҳодисаи шиканчаро муайян кунанд, балки нияту манфиати шахсии ҷинояткоронро низ муқаррар намоянд, ки метавонад ба ҷазо таъсир расонад.

Таваҷҷуҳ ба далелҳо дода мешавад, яъне Қарор муайян менамояд, ки дар мавридҳои шиканча таваҷҷуҳи махсус бояд ба нишондоди шохид, ҳулосаҳои тиббӣ ва дигар далелҳои моддӣ дод. Судҳо бояд ба назар гиранд, ки аксар вақт далелҳои шиканча метавонанд пинҳон карда ё тағйир дода шаванд ва дар чунин ҳолатҳо суд вазифадор аст, ки ҳар як ҳодисаро дақиқ тафтиш кунанд. Дар ин ҳангом бояд ба сифати экспертизаҳои тиббӣ ва судӣ таваҷҷуҳи хоса дод. Барои ин зарур аст коршиносони мустақилро ҷалб кард, то ба манипулятсия ё ғаразнокӣ, ки бо амалҳои мақомоти давлатӣ алоқаманд аст, роҳ дода нашавад.

Тибқи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон барои давраи то соли 2038, тағйироте ворид карда мешаванд, ки барои мубориза бар зидди шиканча дар муассисаҳои тиббӣ равона карда шудаанд. Навгониҳои асосӣ мустақкам кардани ҳуқуқи қурбониёни шиканча ба офиятбахшии тиббӣ-иҷтимоиро дар бар мегирад, зеро мутобиқи уҳдадорихои байналмилалӣ, Тоҷикистон зарурати пешкаш кардани ҳуқуқи қурбониёни шиканча ба ҷуброни пурра ва самаранокро эътироф кардааст, ки офиятбахшии тиббӣ ва иҷтимоиро дар бар мегирад.

Уҳдадорихои байналмилалӣ Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи инсон бо муқаррароти Қарор алоқамандии наздик дошта, аҳамияти риояи стандартҳои байналмилалӣ дар амалияи судии миллиро таъкид мекунад. Махсусан муҳим аст, ки ҳокимияти судӣ бояд қатъиян муқаррароти ин қарорро риоя намояд ва инчунин дар раванди амалисозии адолати судӣ дар асоси тағйиротҳои иловаҳо ба қонунгузорӣ, ки солҳои охир ворид шудаанд, ислоҳҳо ворид кунанд:

Сахт кардани ҷавобгарӣ барои шиканча: ба Кодекси ҷиноятӣ тағйироте ворид карда шудааст, ки ба сахт кардани ҷазо барои шиканча равона шудаанд, ки ин бояд дараҷаи ҷавобгарию дар байни онҳое, ки шиканчро истифода мебаранд, баланд бардорад ва таъсири пешгирикунандаро тақвият диҳад.

Тақвият додани назорати иҷроӣ меъёрҳо: Тағйироти воридшуда инчунин тақвият додани назорат риояи ҳалҳои судӣ дар бораи тафтиши шиканчаро пешбинӣ мекунад. Ин метавонад таъсис додани комиссияҳои мустақил барои назорат кардани раванди санҷиши шикоятҳо дар бораи шиканча ва инчунин афзоиш додани ҷавобгарию онҳоеро дар бар гирад, ки аз шикоятҳо ҷашм мепӯшанд ё онҳоро ба таври ғайриқонунӣ рад мекунад.

Афзалияти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ: Тағйироти воридшуда аз му иродаи Тоҷикистонро ба стандартҳои байналмилалӣ дар самти мубориза бар зидди шиканча таъкид менамоянд, ки иҷроӣ ҳатмии уҳдадорихоеро дар бар мегирад, ки кишвар дар доираи шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ қабул кардааст.

Мутобиқи моддаи 88.1 Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, далелҳои, ки бо вайрон кардани қонун, аз ҷумла бо истифодаи шиканча ба даст оварда шудаанд, дар баррасии судӣ истифода шуда наметавонанд. Лекин дар амал аксар вақт ҳангоми хориҷ кардани ҷунин далелҳо душвориҳои пайдо мешаванд, ки боиси мушкилоти зерин мегарданд:

Набудани санҷиши лозимии далелҳо: дар баъзе ҳолатҳо судҳо таҳлили кофии далелҳои, ки аз айбдоршаванда таҳти фишор ё шиканча ба даст омадааст, анҷом намедиханд. Ба ҷои он ки ин далелҳо ғайри қобили қабул эътироф кунанд, судҳо метавонанд онҳоро истифода баранд, агар онҳо боварибахш ба назар намоянд, ки ин қонуниятҳои раванди судиро зерин шубҳа мегузорад.

Кофӣ набудани амалияи судӣ: дар Тоҷикистон амалияи судии муқарраршуда дар парвандаҳои, ки бо шиканча алоқаманданд, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, вучуд надорад ва судҳо аксар вақт нишонаҳои равшан оиди ҷӣ гуна амал намудан дар ҳолати ба миён омадани шубҳа оиди истифодаи шиканча дар раванди ҷамъоварии далелҳо надоранд. Ин бо норасоии донишҳо ва расмиёти махсус алоқаманд буда, ин парвандаҳо аксар вақт мураккаб ва ихтилофнок мегардонад.

Воқуниши судӣ ба шикоятҳо дар бораи шиканча дар Тоҷикистон инчунин бо мушкилии кофӣ набудани ҳимояи ҳуқуқҳои қурбониёни шиканча дучор мешавад, ки вазъиятро барои онҳо, ки мехоҳанд дар бораи зӯрварӣ шикоят кунанд, вазнин мекунад. Механизми ҳимояи шохидон ва қурбониёни шиканча дар Тоҷикистон, ба монанди дигар кишварҳо, низомии ҷораҳои ифода мекунад, ки барои таъмини беҳатарии шахсоне равана карда шудаанд, ки дучори шиканча шудаанд ё метавонанд шохиди ҷиноятҳои марбут ба вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон шаванд.

Стандартҳои байналмилалӣ ва миллии ҷуброни зарар ба қурбониёни шиканча

Боби 47 Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муурофия оид ба рӯёнидани зараре, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи муурофияи тосудӣ доир ба парвандаи ҷиноятӣ расидааст, танзим мекунад. Он принципҳои ҳимояи ҳуқуқҳои инсон дар муурофияи судии ҷиноятиро инъикос мекунад ва ба ҷабрдидагони амалҳои ғайриқонунӣ имкони ҷуброни зарари расонидашуда, аз ҷумла зарари маънавиро пешкаш менамояд.

Муқаррароти асосии боби 47 КМҶ Тоҷикистон

Боби 47 КМҶ Тоҷикистон, аз ҷумла, ҷиҳатҳои муҳими зеринро танзим мекунад:

- **Моддаи 270 КМҶ** — тартиби ҷуброни зарареро муқаррар мекунад, ки дар натиҷаи амалҳои ғайриқонунии мақомоти тафтишот, прокуратура ва суд расонида шудааст.
- **Моддаи 271 КМҶ** — имкони мууроҷиати шахсони ҷабрдида барои ҷуброни зарар ба судро дар ҳолати амалҳо ё қарорҳои ғайриқонунӣ, аз ҷумла, дар робита бо шиканча, танзим мекунад.
- **Моддаи 272 КМҶ** — усулҳои ҷуброни зарари маънавӣ, аз ҷумла, тавассути эътирофи масъулияти шахсони гунаҳгор ва давлат барои зарар, муайян менамояд.

Ҳамин тариқ, КМЧ Тоҷикистон ба қурбониёни амалҳои ғайриқонунӣ ҳуқуқи чуброни зарар, аз ҷумла чуброни зарари маънавиро медиҳад. Ин меъёрҳо дар ҳолате амалӣ карда мешаванд, ки амалҳои мақомоти давлатӣ, аз ҷумла судҳо, ҳуқуқҳои шаҳрвандонро вайрон кардаанд, ки ин метавонад шаклҳои дигари муносибати бераҳмонаро дар бар гирад.

Чуброни зарари маънавӣ ба қурбониёни шиканча: тавсияҳо барои судяҳо

Дар асоси меъёрҳои боби 47 КМЧ Тоҷикистон, якчанд қадамҳо пешниҳод кардан мумкин аст, ки судяҳо бояд барои таъмини чуброни зарари маънавӣ ба қурбониёни шиканча анҷом диҳанд:

Таъин кардани чуброн барои зарари маънавӣ ҷузъи муҳими раванди судӣ мебошад, вақте, ки сухан дар бораи қурбониёни шиканча меравад, махсусан дар муассисаҳои тиббӣ. Дар Тоҷикистон ин раванд ҳам бо меъёрҳои дохилӣ ва ҳам бо уҳдадорӣҳои байналмилалӣ кишвар танзим мешавад. Алгоритми амали судҳоро бо назардошти амалияи ҷаҳонӣ, стандартҳои байналмилалӣ ва қонунгузориҳои миллии Тоҷикистон дақиқтар баррасӣ менамоем.

Хусусиятҳои муайян кардани ҳодисаи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ

Қадами 1. Арзёбии далелҳо ва таъини экспертизаҳо

Таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ:

- Судя бояд **экспертизаи мустақили судӣ-тиббӣ** таъин кунад, ки далели ҷой доштани шиканча ва оқибатҳои онро барои саломатии ҷисмонӣ ва равонии ҷабрдида месанҷад
- Экспертиза бояд ҳам зарари ҷисмонӣ ва ҳам оқибатҳои равонӣ, аз қабилҳои афзоиши стресси посттравматикӣ, депрессия ва дигар оризаҳоро арзёбӣ кунад

Стандартҳои байналмилалӣ:

- Тибқи **Протоколи СММ оиди санҷиши шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳкиркунандаи шаъну шараф** (Протоколи Истанбул), экспертизаи судӣ-тиббӣ бояд дақиқ, беғараз ва мустақил бошад.
- Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (ПҲШС) ва Конвенсияи СММ бар зидди шиканча талаб мекунад, ки ҳар як амали шиканча бояд тафтиш карда шавад ва ҷабрдидагон ҳуқуқи чубронро дошта бошанд.

2. Омӯзиши шаҳодати ҷабрдида:

- Судя бояд шаҳодати ҷабрдидаро бодикқат гӯш кунад ва дар ҳолати зарурият шоҳидонро (масалан, кормандони тиббӣ ё дигар беморонро) ҷалб кунанд, ки метавонанд ҳодисаи шиканчаро тасдиқ кунанд.
- Муайян кардани он, ки шиканча чӣ гуна рӯй додааст, кадом кормандони тиббӣ ё кормандон дар ҷиноят иштирок кардаанд ва инчунин дар муассисаи тиббӣ ҳуқуқҳои ҷабрдида чӣ гуна вайрон карда шудаанд, муҳим аст.

Қадами 2. Муқаррар кардани дараҷаи вазнинии зарар

- Судяҳо бояд арзёбӣ кунанд, ки шиканча чӣ гуна ба ҳолати ҷисмонӣ ва равонии қурбонӣ таъсир расондааст. Муҳим аст, ки ҷабрдида аз ҳуқуқи худ барои муолиҷаи пурра ва кумаки равонӣ огоҳ бошад.

Амалияи ҷаҳонӣ:

- Мутобиқи амалияи **Суди Аврупоии ҳуқуқҳои инсон** (парвандаи **Айдин зидди Туркия**), вайрон кардани ҳуқуқҳои қурбонӣ шиканча бояд бо ҷуброни пурраи зарар ба анҷом расад, аз ҷумла ҷуброни зарари маънавӣ ҳамчун ҷузъи адолати судӣ.

Қадами 3. Татбиқи принципҳои ҷуброн

Истифодаи меъёрҳо барои муайян кардани зарари маънавӣ:

- Судя бояд чунин омилҳоро, ба монанди **вазнинӣ ва давомнокии азобу уқубат, оқибатҳои бартарафнашаванда барои саломатӣ ва инчунин оқибатҳои иҷтимоӣ ва равонӣ** барои ҷабрдида ба назар гиранд
- Андозаи ҷуброн бояд ба вазнинии зарари расонидашуда **мутаносиб бошад** ва судя вазифадор аст, ки аз таъини маблағҳои рамзӣ, ки андозаи воқеии азобу уқубатҳоро инъикос намеkunанд, худдорӣ намоянд.
- Инчунин ба назар гирифтани он муҳим аст, ки ҷуброн бояд **воқеӣ ва самаранок** бошад. Он бояд ба ҷабрдида имкони гузаронидани табobati барқароркунанда, кумаки равонӣ ва мутобиқшавӣ бо зиндагии иҷтимоиро таъмин намояд.

Қонунгузориҳои миллии Тоҷикистон:

- Мутобиқи **Кодекси Мадании Тоҷикистон (мод. 1225-1226)**, ҷуброни зарари маънавӣ бояд бо назардошти вазнинии азиятҳои ҷабрдида таъин карда шавад. Суд бояд андозаи ҷубронро вобаста ба шароитҳои мушаххаси парванда асоснок кунад.
- Кодекси ҷиноятии Тоҷикистон (мод. 143.1) инчунин ҷавобгарӣ барои шиканчаро пешбинӣ мекунад, ки ҷуброни зарарро дар ҳолати муайян кардани онҳо имконпазир мегардонад.

Муқоиса бо стандартҳои ҷаҳонӣ:

- Амалияи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҷуброн барои зарари маънавӣ бояд арзишманд ва одилона бошад. Масалан, дар парвандаҳое, ки аз ҷониби Суди аврупоии ҳуқуқҳои инсон баррасӣ шудаанд, дар мавриди ҷуброн барои шиканча аксар вақт маблағҳои калон ифода мешаванд, хусусан агар амалҳои давлат ё намояндагони он ба қурбонӣ зарари ҷиддӣ ва бартарафнашаванда расонида бошанд. Мисол: дар парвандаи **Selmouni** зидди Фаронса Суди Аврупо ба ҷабрдидаи шиканча бо назардошти он ҷуброн таъин кард, ки барои чунин амалҳои давлат бояд бо назардошти ҷиддияти зарари расонидашуда ва бартарафнашаванда будани оқибатҳо ҷазо дода шаванд.

Қадами 4. Тақсими ҷавобгарӣ

Чавобгарии мақомоти давлатӣ:

- Агар муассисаи тиббӣ, табибон ё дигар кормандони сохторҳои давлатӣ дар шиканча иштирок дошта бошанд, **давлат барои ҷуброни зарар чавобгарӣ дорад.**
- Судя бояд ба назар гирад, ки дар ҳолати муассисаҳои давлатӣ ҷуброн аз ҳисоби **бюҷети давлат** амалӣ карда мешавад.

Тибқи қисми 2 моддаи 11 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», суде, ки санади судиро баровардааст, иҷрои онро назорат мекунад. Ин маънои онро дорад, ки судҳо вазифадоранд на танҳо қарорҳо дар бораи ҷуброни зарар дар натиҷаи истифодаи шиканча қабул кунанд, балки иҷрои самаранокии ин қарорҳоро низ таъмин намоянд.

Агар шахсони гунаҳгор қарори судро дар бораи ҷуброн ихтиёран иҷро накунанд:

- судя **вазифадор аст иҷрои маҷбуриро** тавассути мақомоти истехсолоти иҷро созмон диҳанд;
- суд, бо истифода аз моддаи 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «**Дар бораи истехсолоти иҷро**», ба ҷубронгиранда **ҳуҷҷати иҷроӣ** пас аз қонунӣ шудани қарори суд (ё дарҳол - дар ҳолати мавҷуд будани асосҳо барои иҷрои фаврӣ) медиҳад;
- бо дархости ҷубронгиранда ҳуҷҷати иҷроӣ метавонад аз тарафи суд ба **иҷроҷиёни судӣ**, бе интиқол ба ҷубронгиранда, фиристода шавад;
- дар ҳолати беамалии қарздор, судҳо метавонанд **муроҷиати расмиро ба мақомоти иҷроӣ қарорҳои судӣ** барои оғоз кардани раванди ситонидани маҷбури фиристанд.

Аз ин рӯ, самаранокии иҷроӣ қарорҳо дар парвандаҳои шиканча — ин вазифаест, ки аз ҷумла ба низоми судӣ низ воғузур карда шудааст, на танҳо ба ҳадамоти иҷро. Набудани иҷро бояд ҳамчун идомаи вайрон кардани ҳуқуқҳои қурбонӣ баррасӣ шавад ва суд бояд барои бартараф кардани он чораҳо андешад.

Қадами 5. Офиетбахшӣ тавассути табобати тиббӣ ва равонӣ

Ташкили кумаки тиббӣ ва равонӣ:

- Судя бояд боварӣ ҳосил намояд, ки ба ҷабрдида ёри тиббии дастрас ва роӣгон ва офиетбахшии равонӣ пешкаш карда мешавад. Ин метавонад тавассути беморхонаҳои давлатӣ ё муассисаҳои махсус барои табобати стресси посттравматӣ, депрессия ва дигар ихтилолҳои равонӣ татбиқ карда шавад;
- Судя метавонад мақомоти давлатиро вазифадор кунад, ки ба ҷабрдида дар ҳамаи марҳилаҳои барқарорӣ ӯ табобатро таъмин кунанд;

Қадами 6. Таъмини ҳуқуқҳои иҷтимоии ҷабрдида

Офиетбахшии иҷтимоӣ:

- Муҳим аст, ки қурбониёни шиканча имкони идомаи ҳаёти иҷтимоии муқаррариро дошта бошанд. Судя бояд мақомоти дахлдорро вазифадор кунад, ки ба ҷабрдида дастгирии иҷтимоӣ пешкаш намоянд, аз ҷумла кумак

дар пайдо кардани кор, барқарор кардани ҳуқуқҳои аздастрафта ва дигар ҷанбаҳои ҳамгироии иҷтимоӣ

- Дар баъзе ҳолатҳо судҳо метавонанд ба зарурати барқарорсозии **ҳуқуқҳои мадани** ишора кунанд, агар шиканча боиси маҳдуд шудани онҳо гардида бошад.

Қадами 7. Мониторинги иҷрои ҳукм

- Судя бояд **иҷрои қарорро** тавассути мақомоти иҷроия **назорат кунад**, то боварӣ ҳосил намояд, ки ҷуброн пардохт шудааст ва офиятбахшӣ гузаронида шудааст.
- Агар ҳангоми иҷрои қарор мушкилот пайдо шавад, судя бояд барои **иҷрои маҷбури** чораҳо андешад.

Қадами 8. Дар ҳолате ки ҷуброн пардохт нашудааст ё офиятбахшӣ таъмин нагаштааст, судя бояд чораҳои иловагӣ, аз ҷумла муҷозот нисбати мақомоти масъули давлатӣ, андешад.

Алгоритми амали судя барои таъмини ҷуброни зарари маънавӣ ба қурбониёни шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бояд якҷанд қадамҳои асосиро, аз арзёбии дақиқи далелҳо ва экспертизаҳо, таъини ҷуброни одилона, таъмини барқароршавии тиббӣ ва иҷтимоӣ, то назорати иҷрои қарор дар бар гирад. Ин раванд бояд ба стандартҳои байналмилалӣ, аз қабили Протоколи Истанбул, меъёрҳои ПБҲШС, Конвенсияи СММ бар зидди шиканча ва инчунин қонунгузориҳои миллии Тоҷикистон, аз ҷумла Кодекси маданӣ ва КҶП ҶТ мувофиқат кунад.

Масъалаи ҷуброн ба қурбониёни шиканча дар Тоҷикистон, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, аз судҳо татбиқи меъёрҳои қонунгузориро талаб мекунад, ки ҷуброни зарари моддӣ ва маънавии дар натиҷаи ҷиноят расонидашударо танзим мекунад. Аз ҷумла, санади меъёрии муҳим қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ № 2 аз 25 юни соли 2012 «Дар бораи баъзе масъалаҳои татбиқи қонунгузорӣ оиди ҷуброни зарари моддӣ дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда» ва № 3 аз 14 юни соли 2013 «Дар бораи татбиқи қонунҳо аз ҷониби судҳо, ки муносибатҳои марбут ба уҳдадорӣ дар натиҷаи расонидани зарар ба ҳаёт ё саломатии шахрвандро танзим мекунанд» мебошад.

Амалҳои судя:

- Арзёбии далелҳо: Судя бояд ҳамаи далелҳоеро, ки ҳодисаи шиканчаро тасдиқ мекунанд, аз ҷумла нишондоди ҷабрдида, ҳулосаҳои тиббӣ, маводи видеоӣ ва аксҳо, инчунин натиҷаҳои экспертизаи судӣ-тиббӣ, бо диққат баррасӣ кунад.
- Истифодаи меъёрҳои КҶТ ва Кодекси маданӣ : муҳим аст, ки меъёрҳои Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ (КМҶ), ки раванди ҷуброни зарарро танзим мекунанд, бо муқаррароти Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (мод. 1225-1226) дуруст мутобиқ карда шаванд.

Мутобиқи қарори Пленум, зарари маънавӣ — ин азобу уқубатҳои ҷабрдида аст, ки аз амалҳои ғайриқонунӣ, аз қабили шиканча ба вуҷуд омадааст. Судя вазифадор аст, ки ҳамаи оқибатҳои ин азобҳоро арзёбӣ кунад, аз ҷумла осебҳои равонӣ, дард ва изтиробе, ки ҷабрдида дар натиҷаи шиканча кашидааст. Ҷуброни зарари моддӣ ҷуброни хароҷотҳоеро пешбинӣ мекунад, ки ҷабрдида дар робита бо ҷиноят анҷом

додааст, аз қабилӣ харочоти тиббӣ, харочотҳои барқароркунии саломатӣ, аз даст додани даромад аз сабаби корношоямии муваққатӣ ва харочоти дигар.

Амалҳои судя:

- Муқаррар кардани далели зарари моддӣ: Судя вазифадор аст ҳамаи зарарҳои моддиеро, ки ба ҷабрида расидааст, баррасӣ кунад ва муайян намояд, ки кадоме аз онҳо бояд ҷуброн карда шаванд.
- Истифодаи экспертизаи судӣ: Дар ҳолати зарурӣ судя метавонад экспертизаҳои иловагӣ таъин кунад, то маблағи зарари моддиеро тасдиқ кунад. Масалан, судя метавонад экспертизаи судӣ-иқтисодиро барои ҳисоб кардани зарарҳои марбут ба гум кардани қобилияти корӣ ё зиёд шудани харочоти тиббӣ таъин кунад.

Риояи дақиқи ин қадамҳо ба қурбониёни шиканча ҷуброни муносиби зарари расонидашударо таъмин хоҳад кард, ки ҳам ба қонунгузориҳои миллӣ ва ҳам ба стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон мутобиқат мекунад.

Таъмини ҷуброни зарар ба қурбониёни шиканча дар Тоҷикистон — ин раванди бисёрҷанба аст, ки аз судяҳо таваҷҷуҳ ва риояи қатъии қонунгузориро талаб мекунад. Судяҳо вазифадоранд, ки мутобиқи уҳдадорихоии миллӣ ва байналмилалӣ амал кунанд, ҷуброни зарарҳои ҷисмонӣ, маънавӣ ва равониро таъмин намоянд, инчунин иҷроии қарорҳои худро назорат кунанд. Ин таъин кардани ҷуброн, ташкили кумаки тиббӣ ва эҳё, инчунин назорати иҷроии ҳукмҳоро дар бар мегирад.

Дар баъзе ҳолатҳо қурбониёни шиканча метавонанд кумаки тиббӣ ва офиятбахшии равониро гиранд, аммо ин низ ба он вобаста аст, ки низоми ташкилотҳои ҷимояи ҳуқуқ ва сохторҳои байналмилалӣ дар кишвар то чӣ андоза самаранок кор мекунад. Амалан дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, дар ҷое ки масъалаи шиканча ба миён меояд, норасоии созмонҳои мустақиле мушоҳида мешавад, ки дорои қобилияти кумак кардан ба қурбониён мебошанд.

Дар Тоҷикистон заминаи ҳуқуқии назаррас барои ҷимояи шоҳидон ва қурбониёни шиканча вуҷуд дорад, аммо иҷроии воқеии он бо монеаҳои сершумор дучор мешавад. Унсурҳои муҳим дар баррасии аризаҳо дар бораи шиканча мавҷудияти экспертизаи судӣ-тиббӣ мустақил аст. Дар Тоҷикистон ин амалия на ҳамеша истифода мешавад ва дар ҳолатҳои, ки экспертиза таъин карда мешавад, он метавонад нокифоя бошад.

Санадҳои бунёди байналмилалӣ

Яке аз мушкилоти муҳими дигар камбудии дониши махсуси судяҳо дар бораи истифодаи стандартҳои байналмилалӣ оид ба ҷимоя аз шиканча аст, аз қабилӣ Протоколи Истанбул ва Принсипҳои Мендес, ки стандартҳои муҳими байналмилалӣ мебошанд ва барои ҳифзи ҳуқуқи инсон равона шудаанд, махсусан дар заминаи пешгирии шиканча ва таъмини адолати судӣ барои қурбониёни шиканча, мебошад. Дар ҳолати Тоҷикистон, истифодаи ин стандартҳо дар амал бархӯрди маҷмуиро талаб мекунад.

Судяҳо бояд дар доираи курсҳои ихтисосӣ, ки барои фаҳмидани Протоколи Истанбул ва Принсипҳои Мендес равона шудаанд, мунтазам омӯзиш гиранд, то тавонанд онҳоро дар амал ба таври самаранок истифода баранд. Чунин курсҳо

метавонанд бо иштироки созмонҳои байналмилалӣ ва муассисаҳои эксперти ташкил карда шаванд. Ташкили семинарҳо ва тренингҳои мунтазам барои судяҳо, ки ба фаҳмиши беҳтари он ки Протоколи Истанбул барои ҳуҷҷатгузори шиканча ва Принципҳои Мендес — барои пешгирии шиканча дар доираи раванди судӣ чӣ гуна истифода мешавад, кумак мерасонанд.

Мавзуи истифодаи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ ва бархӯрдҳо ба тафтиши онҳо мушкилии муҳими адолати судӣ дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон аст. Яке аз меъёрҳои асосии байналмилалӣ, ки масъалаҳои шиканча ва муносибати бераҳмонаро танзим мекунад, **Протоколи Истанбул** (Стандартҳои байналмилалӣ оид ба тафтиш ва ҳуҷҷатгузори шиканча ва дигар намудҳои муносибати бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъни шарафи инсон) аст, ки бори аввал дар соли 1999 таҳти роҳбарии Идораи Олии Комиссари СММ оид ба ҳуқуқи инсон тасдиқ шуда ва дар соли 2022 бо назардошти талаботи муосир, аз ҷумла бо таваҷҷуҳи зиёд ба оқибатҳои равонии шиканча ва осебпазирии ҷинсӣ, навсозӣ шудааст. Протокол бо назардошти амалияи ҷамъшуда ва тавсияҳои мутахассисон навсозӣ шуд. Нашри нав ба самтҳои зерин таваҷҷуҳро тақвият дод:

оқибатҳои равонии шиканча ва усулҳои арзёбии онҳо;

ҳуҷҷатгузори ҷанбаҳои ҷинсӣ ва гендерии зӯрварӣ;

нақши судяҳо дар таъмини тафтишоти тиббии саривақтӣ, мустақил ва самаранок;

бархӯрди байнисоҳавӣ: ҳамкориҳои табибон, ҳуқуқшиносон ва муҳаққиқон ҳангоми тафтиши шиканчаҳо дар бораи шиканча.

Ин муқаррарот чун дастури амалӣ хизмат мекунад, ҳатто агар онҳо то ҳол дар амалияи миллии татбиқи қонун пурра ҷорӣ нашуда бошанд.

Ҳуҷҷат махсусан дар заминаи истифодаи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ муҳим аст, зеро он қоидаҳо ва стандартҳоеро ба таври муфассал шарҳ медиҳад, ки бояд аз ҷониби мутахассисони тиббӣ ҳангоми гузаронидани муоинаҳо риоя карда шавад, инчунин нақши судҳо дар таъмини ҳифзи аз шиканча. Истифодаи ин стандартҳо барои тафтиши самаранокӣ аризаҳо дар бораи шиканча аҳамияти ҳалкунанда дорад, махсусан агар ин амалҳо дар муассисаҳои тиббӣ рух диҳанд, дар ҷое ки айбдоршавандагон метавонанд ба муносибати бераҳмона осебпазир бошанд.

Протоколи Истанбул принципҳои роҳбарикунанда ва тавсияҳоро барои мақомоти тафтишот, судяҳо, прокурорҳо ва мутахассисони тиббӣ, ки ба таъмини ҳифзи ҳуқуқи инсон, яъне пешгирии шиканча ва ҳуҷҷатгузори онҳо равона шудаанд, дар худ мучассам кардааст:

Ҳуҷҷатгузори шиканча: Протокол оиди чӣ гуна гузаронидани муоинаҳои тиббии гумонбаршудагон ё қурбониёни шиканча, инчунин чӣ гуна сабт кардани осебҳои ҷисмонӣ ва равонӣ тавсияҳо медиҳад.

Мустақилияти мутахассисон: Мутахассисони тиббӣ, ки муоинаҳо мегузаронанд, бояд аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳар гуна муассисаҳои ғайриқонунии, ки метавонанд ба шиканча дахл дошта бошанд, мустақил бошанд.

Муоинаи равонӣ: Протокол инчунин аҳамияти арзёбии равонӣ-иҷтимоии қурбониёни шиканчаро таъкид мекунад, зеро шиканча метавонад таъсироти равонии дарозмуддат боқӣ гузорад.

Усулҳои гузаронидани экспертизаи тиббӣ: Протокол муфассал тавсиф мекунад, ки барои муоинаи беғаразона ва ҳамаҷониба кадом тартибҳо ва усулҳо бояд истифода шаванд, инчунин натиҷаҳо чӣ гуна бояд сабт карда шаванд.

Пешгирии тақаллуб: Протокол талаботеро тавсиф мекунад, ки барои пешгирии тақаллуби маълумот ё пинҳон кардани ҳодисаҳои шиканча кумак мекунад.

Истифодаи стандартҳои Протокол барои судяҳо воситаи муҳим буда метавонад, зеро он барои таъмини тафтиши одилона ва раванди одилона кумак мекунад. Хусусан:

1. Гузаронидани экспертизаи тиббии мустақил ва беғаразона: Судя бояд таъини экспертизаи судӣ-тиббиро таъмин намояд, ки аз ҷониби мутахассисоне гузаронида мешавад, ки дар тафтиши ин парванда иштирок надоранд, то беғаразона ва ҳолисона будани он таъмин гардад. Дар ҳолати вучуд доштани шубҳаҳои тарафҳо оиди дурустии экспертиза, таъин кардани экспертизаи иловагӣ ё талаб кардани хулосаи мутахассисони дигар иҷозат дода мешавад. Гарчанде, ки амалияи мутахассисони мустақил дар Тоҷикистон то ҳол инкишоф наёфтааст, он аз нуқтаи назари стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла муқаррароти Протоколи Истанбул тавсия карда мешавад. Мутобиқи Протокол, экспертиза бояд аз ҷониби мутахассисоне гузаронида шавад, ки бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ё муассисаҳои, ки дар онҳо шиканча рух дода метавонад, алоқаманд нестанд. Масалан, агар айбдоршаванда даъво кунад, ки дар раванди дастгиркунӣ дар муассисаи тиббӣ ба ӯ зарари ҷисмонӣ (масалан, кабудӣ ё сӯхтагӣ) расонида шудааст, суд бояд айбдоршавандаро ба экспертиза фиристад, ки аз ҷониби мутахассисони мустақил гузаронида мешавад. Ин мутахассисон бояд ҳамаи сабтҳои тиббиро тафтиш кунанд, муоина гузаронанд ва хулосае тартиб диҳанд, ки ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат мекунад.
2. Ҳуҷҷатгузори оқибатҳои ҷисмонӣ ва равонии шиканча: Протокол муайян мекунад, ки ҳуҷҷатгузори ҳамаи аломатҳои шиканча, ҳам ҷисмонӣ, ҳам равонӣ, марҳилаи муҳими аст. Судяҳо бояд аз мақомоти тафтишот мавҷуд будани ин ҳуҷҷатҳоро, ки бояд ба таври лозимӣ тартиб дода шуда бошанд, талаб кунанд. Масалан, агар айбдоршаванда даъво кунад, ки ӯ азобу уқубати ҷисмонӣ кашидааст, суд бояд ҳисоботҳои тиббӣ ва хулосаҳои, ки дар бораи ҷунин зарарҳо иттилоот доранд, дархост кунад. Агар ҷунин ҳисобот тартиб дода нашуда бошад, суд бояд гузаронидани экспертизаи мустақилро таъмин намояд. Ин инчунин арзёбии ҳолати равонии айбдоршавандаро барои ошкор кардани осебҳо ё бемориҳои эҳтимолие, ки аз шиканча ба вучуд омадаанд, дар бар мегирад.
3. Назорати сифати сабтҳои тиббӣ: Протокол талаб мекунад, ки асли будани ҳуҷҷатгузори тиббии марбут ба шиканча санҷида шавад. Судяҳо бояд боварӣ ҳосил кунанд, ки сабтҳои тиббӣ боэътимод ҳастанд ва ба воқеият мувофиқат мекунад ва барои пинҳон кардани аломатҳои шиканча тағйир дода нашудаанд ё тақаллуб нашудаанд. Масалан, агар сабтҳои тиббӣ ба нишондоди айбдоршаванда мувофиқат накунад ё дар бораи осебҳо, ки

айбдоршаванда даъво мекунад, маълумот надиханд, суд бояд санҷиши ин ҳуҷҷатҳоро таъин кунад, экспертизаҳои иловагӣ дархост намояд ва дар сурати зарурат тафтишот оид ба тақаллуби эҳтимолии сабтҳои тиббиро оғоз кунад.

4. Пешгирии тақаллуб ва амалҳои бевичдонона: Судяҳои Тоҷикистон бояд назорат кунанд, ки ҳеҷ як далели шиканча (масалан, хулосаҳои тиббӣ) тақаллуб карда нашавад. Протоколи Истанбул аҳамияти мустақлияти мутахассисони судӣ ва тиббиро барои пешгирии ҳар гуна кӯшиши тақаллуби далелҳо мустаҳкам мекунад. Масалан, агар дар ҷараёни тафтишот шубҳаҳо дар бораи дурустии ҳуҷҷатгузори тиббӣ ошкор шавад ё нишондодҳо дар бораи он мавҷуд бошад, ки маълумот барои пинҳон кардани шиканча тағйир дода шудааст, суд вазифадор аст, ки санҷишҳои иловагӣ оғоз кунад. Ин метавонад дархостҳо ба созмонҳои мустақили тиббии байналмилалӣ барои гузаронидани экспертизаро дар бар гирад.
5. Истифодаи стандартҳои байналмилалӣ ҳангоми арзёбии далелҳо: Протокол стандартҳои байналмилалиро барои арзёбии шиканча ва муносибати бераҳмона муқаррар мекунад, ки метавонанд аз ҷониби судяҳои Тоҷикистон дар раванди қабули қарорҳо истифода шаванд. Судяҳо бояд ҳангоми баррасии парвандаҳое, ки дар онҳо айбдоршавандагон дар бораи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ даъво мекунанд, ба ин стандартҳо таъян кунанд. Масалан, агар судя парвандаеро баррасӣ кунад, ки дар он айбдоршаванда даъво мекунад, ки дар муассисаи тиббӣ ба шиканча дучор шудааст, ӯ метавонад муқаррароти Протоколро барои арзёбии далелҳои пешниҳодшуда истифода барад. Ин барои таъмини баррасии одилона ва беғаразонаи парванда кумак мекунад, инчунин имкон медиҳад, ки ба риояи ҳамаи стандартҳои байналмилалӣ итминон ҳосил кунад.
6. Судяҳо бояд дар таъмини тафтиши самараноки шиканча, аз ҷумла шиканчае, ки дар муассисаҳои тиббӣ ба амал меояд, фаъолона иштирок кунанд. Протокол муайян мекунад, то ки мақомоти тафтишот тафтишотҳои пурра ва беғаразона гузаронанд ва судҳо назорат кунанд, ки тафтишот самаранок бошад. Масалан, агар судя ариза дар бораи шиканча дар муассисаи тиббӣ гирад, ӯ вазифадор аст, ки гузаронидани тафтишоти самаранокро санҷад, боварӣ ҳосил намояд, ки мутахассисони мустақил таъин карда шудаанд ва ҳамаи сабтҳои тиббӣ санҷида шудаанд. Агар тафтишот ба таври лозимӣ гузаронида нашуда бошад, судя бояд талаб кунад, ки он идома дода шавад ё бо риояи ҳамаи стандартҳо аз нав оғоз карда шавад.

Дар қисми истифодаи амалӣ, ба судяҳои Тоҷикистон тавсия кардан мумкин аст, ки онҳо ба якҷанд ҷанбаҳои таваҷҷуҳи ҳатмӣ диҳанд:

Муоинаи тиббии қурбониёни шиканча : Дар ҳама ҳолатҳои гумонбаршудаи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бояд муоинаи тиббӣ, ки бо истифода аз стандартҳои Протоколи Истанбул гузаронида мешавад, анҷом дода шавад. Дар шароите, ки низоми тиббии судии мустақил то ҳол рушд мекунад, тавсия карда мешавад, ки захираҳои кадрӣ ва институтсионалии дастрас барои арзёбии беғаразонаи ҳолати ҷабрдидагон то ҳадди аксар истифода шаванд. Стандартҳои байналмилалӣ имкони татбиқи марҳилавии ин амалияҳоро иҷозат медиҳанд — оғоз аз баланд бардоштани малакаи мутахассисони мавҷуда оид ба методологияи Протоколи Истанбул.

Ҳуҷҷатгузорӣ ва бақайдгирии далелҳо: муҳим аст, ки судяҳо ҳуҷҷатгузорӣ ва бақайдгирии лозимаи ҳамаи далелҳои марбут ба шиканча, аз ҷумла осебҳо, ҳулосаҳои тиббӣ, нишондодҳои шохидон ва арзёбиҳои равониро таъмин намоянд.

Истифодаи стандартҳои Протоколи Истанбул дар амалияи судӣ: Дар баррасиҳои судӣ бояд ба он тавачҷӯҳ дода шавад, ки мутахассисони тиббӣ омӯзонида шудаанд ва барои ташҳис ва таснифи дурусти осебҳо дар натиҷаи шиканча дониши кофӣ дошта бошанд.

Акнун ба таври мухтасар принципҳои Мендесро баррасӣ мекунем, ки онҳо таъмини ҳуқуқи инсон ва пешгирии шиканчаро дар ҳамаи марҳилаҳои раванди ҷиноятӣ, аз ҷумла ҳангоми боздошт ва пурсиш талаб мекунанд. Судяҳо бояд кафолат диҳанд, ки шахсони дар боздошт қарордошта ба шиканча ё муносибати бераҳмона дучор намешаванд ва ҳуқуқи онҳо ба ғайри риоя мешавад. Судяҳо бояд қатъиян назорат кунанд, ки шароити нигоҳдорӣ дар боздошт риоя мешавад ва принципҳои Мендесро барои арзёбии қонунӣ будани боздошт ва муносибат бо айбдоршавандагон истифода мекунанд. Муҳим аст, ки судҳо тафтиш кунанд, ки оё талабҳо нисбат ба шароити нигоҳдорӣ дар боздошт риоя шудаанд ва оё боздоштшудагон ба зӯрварӣ ё таҳдид дучор нашудаанд.

Истифодаи Протоколи Истанбул ва Принципҳои Мендес боиси таъмини татбиқи самараноки адолати судӣ аз ҷониби судяҳои Тоҷикистон ва ҳифзи ҳуқуқи қурбониёни шиканча мегардад. Ин дастрасии айбдоршавандагон ба шиканча ё муносибати бераҳмона ба намоёндагии ҳуқуқи самаранок ва имкони муроҷиат кардан дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқашон дар бар мегирад. Таъсиси тартиботи возеҳ барои пешниҳоди шикоят дар бораи шиканча ё муносибати бераҳмона, бо кафолати он ки ҳамаи шикоятҳо беғаразона ва бо тавачҷӯҳи лозимӣ баррасӣ мешаванд. Инчунин муҳим аст, ки ба айбдоршавандагон ва қурбониёни шиканча имкони дастрасии озод ба ниҳодҳои ғайри ҳуқуқ ва адвокатҳо пешниҳод карда шавад.

Барои кафолати адолат ва пешгирии шиканча инчунин нақши мақомоти мустақил, ба монанди комиссияҳои ҳуқуқи инсон ва созмонҳои байналмилалӣ ғайри ҳуқуқ муҳим аст. Судяҳо бояд фаъолона бо Ваколатдор оиди ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон ва дигар ниҳодҳои ғайри ҳуқуқ ҳамкорӣ кунанд, то арзёбии мустақилонаи аризаҳо дар бораи шиканчаро таъмин намуда, кафолат диҳанд, ки ҳамаи ҳолатҳо мутобиқи меъёрҳои байналмилалӣ тафтиш карда мешаванд.

Истифодаи Протоколи Истанбул ва Принципҳои Мендес шаффофият дар амалҳои судяҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ҷавобгарӣ барои амалҳои онҳоро талаб мекунад. Судяҳо бояд аҳамияти назорати ҷамъиятӣ ва шаффофият дар корҳои марбут ба шиканчаро ба назар гиранд. Судяҳо метавонанд тавассути таъмини шаффофияти тафтишот ва раванди судӣ, аз ҷумла бо иштироки назоратчиёни ҷамъиятӣ ва ҳомиёни ҳуқуқ, ба афзоиши эътимод ба низоми судӣ мусоидат кунанд.

Бешубҳа, масъалаҳои марбут ба шиканча дар муассисаҳои тиббӣ мураккаб ва ҳассосанд. Амалияи судӣ дар ҷунин корҳо вобаста ба салоҳият, қонунгузорӣ ва шароити мушаххаси кор бештар фарқ карда метавонад. Бо вучуди ин, дар амалияи судии ҷаҳонӣ якҷанд мисолҳои тафтишот ва қарорҳои марбут ба шиканча дар муассисаҳои тиббӣ вучуд доранд.

Инҳо якчанд нуктаҳои асосие ҳастанд, ки маъмулан судҳо дар амалияи ҷаҳонӣ дар ҷунин парвандаҳо ба онҳо тавачҷуҳ медиҳанд:

1. Ҳуҷҷатҳое, ки суд ба онҳо истинод мекунад:

- **Меъёрҳои байналмилалӣ ва конвенсияҳо.** Судҳо аксар вақт ба созишномаҳои байналмилалӣ, ба монанди **Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шарафи инсон** истинод мекунад.
- **Қонунҳои миллӣ.** Дар ҳар давлат қонунҳое мавҷуданд, ки масъалаҳои муносибат бо беморон дар муассисаҳои тиббиро танзим мекунад. Масалан, дар баъзе кишварҳо қонунҳои манъкунандаи шиканча ё муносибати бераҳмона, аз ҷумла дар соҳаи тиб мавҷуданд.
- **Қарорҳои Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон.** Суд метавонад ба қарорҳои Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон, масалан, дар парвандаҳои марбут ба вайрон кардани моддаи 3 Конвенсияи Аврупои ҳифзи ҳуқуқи инсон (манъи шиканча) истинод кунад.
- **Гузоришҳо ва хулосаҳои тиббӣ.** Судҳо аксар вақт ба хулосаҳои коршиносони тиббӣ такя мекунад, то далелҳои шиканчаро муайян кунанд. Тавачҷуҳ додан ба мавҷудияти гузоришҳо, ки осебҳо дар натиҷаи зӯрварӣ ва алоқаи онҳо бо шароити табоатро тавсиф мекунад, муҳим аст.

2. Таҳлили далелҳо:

Дар қорҳои марбут ба шиканча дар муассисаҳои тиббӣ, судҳо маъмулан ба ҷанбаҳои зерин диққат медиҳанд:

- **Далелҳои ҷисмонӣ.** Ин метавонад натиҷаҳои муоинаҳои тиббӣ бошад, ки осебҳои ҷисмонӣ ё нишонаҳои зӯрвариро сабт мекунад. Нуктаи муҳим мутобиқат кардани осебҳои зикршуда бо маълумоти экспертизаи тиббӣ аст.
- **Нишондодҳои ҷабрдидагон ва шоҳидон.** Судҳо нишондодҳои ҷабрдидагон, табибон, дигар кормандони муассисаи тиббӣ, инчунин шоҳидоне, ки метавонанд далели зӯрвариро тасдиқ намоянд, таҳлил мекунад.
- **Амалияи охирини вайрон кардани ҳуқуқҳо.** Судҳо инчунин метавонанд маълумот дар бораи характери мунтазами шиканча ё зӯрварӣ дар муассисаҳои мушаххасро (масалан, агар маълумот дар бораи бисёр ҳодисаҳои монанд дар як муассисаи тиббӣ мавҷуд бошад) ба назар гиранд.

Бо қорӣ намудани нутаҳои зикршуда дар амалияи судии Тоҷикистон, бояд хусусиятҳои низоми ҳуқуқӣ ва амалияи судӣ дар кишвар, инчунин дастрас будани далелҳо ва хусусиятҳои қорҳои ҷиноятӣ ба назар гирифта шаванд. Дар хотир доштани он муҳим аст, ки Тоҷикистон иштирокчи Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шараф мебошад, ки ин ба кишвар дар масъалаҳои санҷиши шиканча ва ҷазо барои он уҳдадориро вогузор менамояд:

Дар парвандаҳои марбут ба шиканча дар муассисаҳои тиббӣ судҳои Тоҷикистон, одатан, бояд ба намудҳои зерини далелҳои ҷисмонӣ такя кунанд:

- **Муоинаҳо ва хулосаҳои тиббӣ.** Муҳим аст, ки муоинаҳои тиббӣ аз ҷониби коршиносони мустақил анҷом дода шаванд, агар лозим бошад, барои тасдиқи

осебҳои қисмонӣ, ки дар натиҷаи зӯрварӣ ба даст омадаанд. Муассисаҳои тиббӣ, ба монанди беморхонаҳо ва коршиносони судӣ-тиббӣ, бояд ҳамаи осебҳоеро сабт ва тавсиф кунанд, ки метавонанд натиҷаи муносибати бераҳмона бошанд.

- **Экспертизаи тиббӣ.** Суд бояд ба хулосаи коршиносии судӣ-тиббӣ тавачҷуҳ диҳад, ки дараҷаи осебҳо, хусусияти осебҳо ва манбаи эҳтимолии онҳоро муайян мекунад. Муҳим аст, ки хулоса дар асоси маълумоти беғаразона ва боэҳтимолият тартиб дода шавад.
- **Ҳуҷҷатҳо дар бораи таърихи беморӣ.** Далелҳои муҳим метавонанд сабтҳои таърихи тиббӣ бошанд, ки оё таърихи беморӣ ба меъёрҳои тиббӣ мутобиқат намекунад ё усулҳои номуассир истифода шудаанд.

Дар равандҳои судии марбут ба шиканҷа дар муассисаҳои тиббӣ, далели муҳим нишондодҳои ҷабрдидагон ва шохидон аст ва суд бояд онҳоро бодикқат таҳлил кунад:

- **Нишондодҳои ҷабрдидагон.** Суд бояд ба дақиқӣ ва яқсонии нишондодҳои ҷабрдидагон тавачҷуҳ диҳад. Нишондодҳо бояд аз ҷиҳати дурустӣ, бо ба назар гирифтани шароити эҳтимоли, ки дар он ҷабрдида метавонист дар бораи шиканҷа хомӯш бошад (масалан, таҳдид аз ҷониби кормандони тиббӣ ё дигар шахсон), санҷида шаванд.
- **Нишондодҳои табибон ва кормандони тиббӣ.** Суд бояд инчунин нишондодҳои кормандони тиббиро, ки метавонанд шохиди ҳодисаҳо бошанд ё таърихи ҷабрдидагонро анҷом додаанд, шунаванд. Агар табиб ё ҳамшираи шафқат дар бораи зӯрварӣ ё шиканҷа хабар надиҳад бошанд, ин низ метавонад шаҳодати вайрон кардани ҳуқуқҳои бемор ва вазифаҳои кормандони тиббӣ бошад.
- **Нишондодҳои шохидони дигар.** Муҳим аст, ки суд нишондодҳои одамони дигарро, ки метавонанд далели зӯрвариро тасдиқ кунанд, ба назар гирад, масалан, ҳамкорони кормандони тиббӣ ё меҳмонони муассиса, инчунин маҳкумшудагон, агар сухан дар бораи маҳбасҳо ва беморхонаҳо барои маҳбасиён равад.

Суд дар Тоҷикистон инчунин метавонад ба мунтазамии вайрон кардани ҳуқуқҳо дар муассисаҳои тиббии мушаххас тавачҷуҳ диҳад:

- **Ҳодисаҳои такрорӣ.** Агар дар муассиса ҳолатҳои такрорӣ муносибати бераҳмона ё шиканҷа сабт шуда бошанд, ин ҳангоми қабули қарор бояд ба назар гирифта шавад. Масалан, агар дар бораи шиканҷа дар як муассисаи тиббӣ изҳорот дода шавад, суд метавонад инро ҳамчун шаҳодати вайронкунии мунтазам баррасӣ кунад.
- **Таърихи вайрон кардани ҳуқуқи инсон.** Санҷидани он, ки оё дар гузашта дар бораи истифодаи шиканҷа дар ин муассиса муроҷиат ба суд ё шикоят ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҷой доштааст, муҳим аст. Ин барои муайян кардани мавҷуд будани тамоюл ва ошкор кардани эҳтимоли пинҳон кардани далелҳои зӯрварӣ аз ҷониби кормандони тиббӣ кумак мекунад.
- **Ҳолатҳои тасдиқшудаи шиканҷа дар дигар муассисаҳо.** Суд метавонад маълумотро дар бораи ҳодисаҳои монанд дар дигар муассисаҳои тиббӣ ба назар гирад, то фаҳмад, ки оё вазъият дар як муассисаи мушаххас ҷузъи равандҳои васеътар аст. Ин метавонад маълумотро дар бораи шикоятҳои гузашта дар ҳамон ноҳия ё минтақа дар бар гирад.

Ҳамин тавр, барои амалияи судии Тоҷикистон ҷанбаҳои асосӣ далелҳои ҷисмонии дақиқ сабтшуда, қонуниятҳои нишондодҳо ва шаҳодатҳо, инчунин таваҷҷуҳ ба мунтазамии вайрон кардани ҳуқуқи инсон дар муассисаҳои тиббӣ ҳастанд.

3. Нақши табибон ва масъулият:

Дар тафтишоти шиканча дар муассисаҳои тиббӣ масъулияти кормандони тиббӣ масъалаи муҳим аст. Судяҳо баррасӣ мекунанд, ки оё нақши онҳо дар раванди шиканча ғаъол ё ғайриғаъол будааст ва асоснокии истифодаи усулҳои таъобат чӣ гуна буд. Якчанд мисол:

- Агар табибон усулҳои бераҳмонаи таъобатро бе асоси тиббӣ истифода бурда бошанд, суд метавонад инро ҳамчун шиканча эътироф кунад.
- Судяҳо инчунин ба безътиноии эҳтимоли дикқат медиҳанд, масалан, агар табибон ё ҳамшираҳои шафқат зӯровариро пешгирӣ накарда бошанд ё дар бораи он хабар надода бошанд.

Дар робита бо амалияи судии Тоҷикистон чанд нуктаи асосиро, ба монанди хусусиятҳои қонунгузори миллӣ, нақши кормандони тиббӣ дар қорҳои ҷиноятӣ, инчунин дараҷаи масъулияти, ки кормандони тиббӣ дар ҳолати истифодаи зӯроварӣ дар муассисаҳои тиббӣ таҳаммул мекунанд, ба назар гирифтани лозим аст. Тоҷикистон тарафи созишномаҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи зидди шиканча аст, ки ин ба кишвар дар масъалаҳои мубориза бо шиканча ва дигар намудҳои муносибати бераҳмона ӯҳдадорихои иловагӣ воғузур мекунанд.

Дар тафтишоти шиканча дар муассисаҳои тиббӣ судҳои Тоҷикистон бояд ҳам нақши ғаъол ва ҳам ғайриғаъоли кормандони тиббӣ дар раванди зӯроварию ба назар гиранд. Арзёбӣ кардани он, ки истифодаи усулҳои таъобат то чӣ андоза асоснок буд ва кормандони тиббӣ вазифаҳояшонро то чӣ андоза ба таври касбӣ иҷро кардаанд, муҳим аст.

Агар табиб ё кормандони тиббии дигар ғаъолона усулҳои бераҳмонаи таъобатро бе далели тиббӣ истифода карда бошанд, суд бояд чунин амалро ҳамчун шиканча эътироф кунад. Ин метавонад дар бар гирад:

Истифодаи зӯроварию ҷисмонӣ (масалан, задан, кӯфтани, истифодаи номувофиқи асбобҳои тиббӣ) бе ягон далели тиббии асоснок.

Истифодаи усулҳои таъобате, ки ба бемор зарар мерасонанд ё аз ҷиҳати амалияи тиббӣ асос надоранд, масалан, истифодаи барзиёди доруҳое, ки дард ё азият ба вучуд меоранд ё набудани тадбирҳои зарурӣ барои ором кардани дард.

Муҳим аст, ки суд **ғайриқонунӣ ва ғайриахлоқӣ будани истифодаи чунин усулҳоро** дар доираи ҳам қонунгузорию миллӣ ва ҳам меъёрҳои байналмилалӣ арзёбӣ кунад. Истифодаи зӯроварӣ ё усулҳои иҷозатнашудаи таъобат бояд ҳамчун вайрон кардани ҳуқуқҳои бемор тасниф карда шавад, ки ин метавонад боиси ҷавобгарию ҷиноятӣ барои шиканча ё муносибати бераҳмона шавад.

Судяҳо бояд инчунин ба **нақши ғайриғаъоли табибон** таваҷҷуҳ диҳанд, агар онҳо шоҳиди шиканча шуда, вале тадбирҳои лозими пешгирӣ наандешида бошанд. Масалан, **хомӯшии беасос** дар бораи зӯроварӣ ё **нарасонидани кумак ба бемори зарардида** метавонад шаҳодати хунукназарӣ бошад ё агар кормандони тиббӣ дар

борои далели зӯроварӣ хабар надиханд ё барои қатъ кардани шиканча даҳолат накарда бошанд, ин низ метавонад асос барои баррасии судӣ гардад. Муайян кардани он, ки оё табибон ё ҳамшираҳои шафқат аз зӯроварӣ огоҳ буданд ва оё онҳо тадбирҳои ҳифзи беморро андешиданд, муҳим аст. Хунуқназарӣ инчунин метавонад вақте зоҳир шавад, ки табибон муоинаҳои лозимро анҷом навода, дар бораи аломатҳои зӯроварӣ дар ҳуҷҷатҳои тиббӣ сабт нагузошта бошанд ё ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар бораи шубҳаи шиканча гузориш навода бошанд.

Дар судҳои Тоҷикистон муайян кардани он муҳим аст, ки оё усулҳои табоботе, ки кормандони тиббӣ истифода бурдаанд, бо далелҳои тиббӣ асоснок карда шудаанд. Судяҳо бояд санҷанд, ки оё равияи тиббӣ, ки табибон анҷом доданд, барои табоботи бемор зарурӣ буда, ба меъёрҳои муайяншудаи тиббӣ мутобиқат мекунад. Дар ҳолати номувофиқ будани усулҳои табобат, масалан, агар онҳо бо мақсади ҷазо додан ё гирифтани маълумот, на барои эҳтиёҷоти табобатӣ истифода шуда бошанд, ин аломати сӯистифода аз мақоми хизматӣ хоҳад буд. Суд метавонад ҳуҷҷатҳои коршиносони тиббии мустақилро истифода барад, то тасдиқ кунад, ки усулҳои интихобшудаи табобат дар ин вазъият мувофиқ буданд ё набуданд.

Мисолҳо:

1. **Агар табиб бе асосҳои тиббӣ зӯроварии ҷисмониро истифода карда бошад**, масалан, беморро барои гирифтани маълумот ё барои ҷазо додан латуқӯб карда бошад, ин ҳамчун шиканча тасниф хоҳад шуд.
2. **Агар ҳамшираи шафқат ё табиб зӯроварии ҷорӣ дар муассисаи тиббиро қатъ накарда**, дар бораи ин ба мақомоти дахлдор хабар навода бошад, ин метавонад ҳамчун хунуқназарӣ ва набудани ғамхорӣ лозимӣ ҷиҳати саломатии бемор арзёбӣ шавад.
3. **Агар бемор дар давоми табобат ба муносибати бераҳмона дучор шуда бошад ва табибон ба ҳолати ӯ таваҷҷуҳи лозимӣ надиханд**, ин метавонад асос барои айбдоркунӣ ба вайрон кардани ҳуқуқҳои бемор ва истифодаи шиканча бошад.

Дар сурате, ки суд муқаррар кунад, ки амалҳои кормандони тиббӣ боиси расидани осебҳои ҷисмонӣ ё равонӣ ба бемор шудааст, дар натиҷа кормандони тиббӣ бояд ба **ҷавобгарии ҷиноятӣ** кашида шаванд. Муҳим аст, ки судҳо дар Тоҷикистон ба таври равшан қоидаҳои Кодекси ҷиноятӣ ҚТ, қарори дахлдори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурӣ ва стандартҳои байналмилалӣ дар бораи шиканча ва муомилаи беадолатонаро татбиқ кунанд. Табибон, парасторон ё дигар кормандоне, ки дар шиканча иштирок кардаанд ё ба вазифаҳои худ хунуқназарӣ нишон додаанд, метавонанд ба вайрон кардани ҳуқуқи инсон ва инчунин ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шиканча айбдор карда шаванд.

Низоми судии Тоҷикистон бояд масъалаи ҷавобгарии кормандони тиббӣ дар парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббиро бо таваҷҷуҳи махсус ба ҳар яке аз ин ҷанбаҳо баррасӣ кунад. Арзёбии нақши фаъол ва ғайрифаволи табибон дар шиканча ва инчунин таҳлили асоснокии усулҳои табобат, унсури асосии раванди барқарор кардани адолат ва ҳифзи ҳуқуқи беморон мебошад.

Мисолҳои қарорҳои судӣ ва парвандаҳо аз таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ:

1. **Парвандаи "Зиндагӣ дар тарс" (Испания):** Дар ин парванда ҳолате баррасӣ шуд, ки кормандони тиббӣ дар маркази барои маҳбусон дар Испания

шиканчаро барои гирифтани маълумот аз маҳбусон истифода бурдаанд. Суд ба нишондодҳои ҷабрдидагон ва хулосаҳои коршиносони мустақил таъя кард ва муқаррар намуд, усулҳои таъобат номувофиқ ва беадолатона буданд.

2. **Парвандаи "Алӣ зидди Бритониё" (САҲИ, 2009):** Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон парвандаеро баррасӣ кард, ки дар он маҳбус аз шиканча дар маҳбаси британи, аз ҷумла аз латуқуб аз ҷониби кормандони тиббӣ шикоят кардааст. Суд эътироф кард, ки амалҳои мақомот моддаҳои 3 ва 6-и Конвенсияи Аврупо ро вайрон кардааст ва инчунин аҳамияти тафтиши мувофиқи ҷунин даъвоҳоро қайд кард.
3. **Парвандаи "Скороходова ва дигарон зидди Русия" (2010, САҲИ):** Дар ин парванда Суди Аврупо шикоятҳо дар бораи шиканча дар маҳбасҳои Русияро баррасӣ кард. Суд вайронкунии ҳуқуқи инсонро эътироф кард ва қайд намуд, ки тафтиш дар ҷунин парвандаҳо на танҳо расмӣ, балки воқеъбинона бояд бошад, ба он коршиносони мустақил ҷалб карда шаванд.

4. Ҷанбаҳои муурофиавӣ:

Дар раванди судӣ оид ба парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ судҳо аксар вақт ба нуқтаҳои зерин таваҷҷуҳ медиҳанд:

- **Пешниҳоди саривақтии шикоят.** Масалан, агар ҷабрдида муддати тӯлонӣ барои кумаки тиббӣ мууроҷиат накарда бошад ё дарҳол дар бораи ҳодисаи зӯрварӣ хабар навода бошад, ин метавонад ба арзёбии далелҳо таъсир расонад.
- **Мустақилияти тафтиш.** Муҳим аст, ки тафтиш аз ҷониби мақомоти мустақил гузаронида шавад, алалхусус агар амалҳои кормандони муассисаи тиббӣ воқеиятро зери шубҳа қарор диҳад.
- **Нақши кормандони тиббӣ дар тафтиш.** Дар ҳолати шиканча на танҳо истифодаи амалии зӯрварӣ, балки беамалии онҳое, ки вазифадор буданд ҷунин амалҳоро пешгирӣ ё қатъ кунанд, нақши муҳим мебозанд.

Аз ин рӯ, тафтиши шиканча дар муассисаҳои тиббӣ барҳӯрди маҷмуиро талаб мекунад, ки таҳлили меъёрҳои байналмилалӣ, далелҳо, нишондодҳои шохидон ва экспертизаҳои тиббиро дар бар мегирад. Ин ҷиҳатҳои муурофиавӣ муҳимтарин унсурҳоро инъикос мекунанд, ки бояд ҳангоми баррасии ҷунин парвандаҳо аз ҷониби судҳои Тоҷикистон ба назар гирифта шаванд.

Масалан, судияи Тоҷикистон бояд ба саривақт пешниҳод кардани шикоят дар бораи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ таваҷҷуҳ диҳад, зеро ки ин метавонад ба арзёбии далелу бурҳонҳои тарафҳо таъсири ҷиддӣ расонад:

- **Таъхир дар мууроҷиат барои кумак.** Агар ҷабрдида барои кумаки тиббӣ мууроҷиат накарда бошад ё дарҳол дар бораи ҳодисаи зӯрварӣ хабар навода бошад, ин метавонад бо шароити мухталиф, аз қабилӣ тарс, фишор аз ҷониби афроде, ки ба шиканча алоқаманданд, ё набудани имкони мууроҷиат барои кумак, алоқаманд бошад. Бо вучуди ин, ҷунин таъхир метавонад тафтиши ҳодисаҳоро душвор гардонад ва ба заминаи далелӣ таъсир расонад.
- **Далелҳо ва нигоҳдории онҳо.** Муҳим аст, ки судия таҳлил кунад, ки таъхир дар пешниҳоди шикоят чӣ гуна ба нигоҳдории далелҳо таъсир расонида метавонад (масалан, аломатҳои зӯрварӣ, осебҳое, ки бо гузашти вақт

метавонистанд нопадид шаванд). Аммо суд бояд тағйирпазирӣ нишон диҳад ва ба назар гирад, ки дар як қатор ҳолатҳо қурбониёни шиканча метавонанд аз пешниҳоди шикоят аз сабаби таҳдид ё зӯрварӣ аз ҷониби касоне, ки бо шиканча алоқаманданд, **бим** дошта бошанд.

- **Принсипҳои адолати судӣ.** Гарчанде ки таъхир дар пешниҳоди шикоят метавонад ба дарки парванда аз ҷониби суд таъсир расонад, судҳои Тоҷикистон бояд ба назар гиранд, ки ҳуқуқи қурбониёни шиканча набояд танҳо бо сабаби чунин таъхир маҳдуд карда шавад. Ин алалхусус дар ҳолатҳое муҳим аст, ки ҳодисаҳои зӯрварӣ ё шиканча бо далелҳои дигар тасдиқ карда шавад (нишондодҳо, экспертиза, ҳуҷжатҳои тиббӣ).

Барои он ки тафтиши шиканча дар муассисаҳои тиббӣ самаранок ва одилона бошад, судҳои Тоҷикистон бояд **бархӯрди маҷмуиро** истифода баранд:

- **Меъёрҳо ва стандартҳои байналмилалӣ.** Суд бояд ба созишномаҳо ва стандартҳои байналмилалӣ, аз қабили Конвенсияи зидди шиканча ва тавсияҳои Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон, таъя кунад, то муайян намояд, ки амалҳои кормандони тиббӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба стандартҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон мувофиқат мекунад ё не.
- **Бархӯрди мунтазам.** Суд бояд мушкилоти муназзам дар муассисаҳои тиббӣ, агар онҳо вучуд дошта бошанд ва инчунин пинҳонкорӣ эҳтимолии ҷиноятҳо дар дохили низоми тиббиро таҳлил кунад. Ин метавонад тафтиши ҳодисаи шиканчаро дар заминаи вайронкунии эҳтимолии пайвастаи ҳуқуқи инсон дар низоми тандурустӣ ё дигар муассисаҳои давлатӣ дар бар гирад.
- **Нишондодҳо ва далелҳо.** Суд бояд нишондодҳои шохидон, аз ҷумла дигар кормандони муассисаи тиббӣ, беморон ва инчунин натиҷаҳои экспертизаи мустақилро, ки метавонад ҳодисаҳои зӯрварӣ ё шиканчаро муқаррар кунанд, бо диққат арзёбӣ кунад. Таваҷҷуҳи махсус дар таҳрири нави Протоколи Истанбул ба ҳисобгирии осебпазирии гендерӣ равона карда шудааст: занон, кӯдакон ва шахсони маъҷуб бештар ва дар шаклҳои таҳқирукунанда ба шиканча дучор мешаванд, ки ин ҳангоми арзёбии судии нишондодҳо ва ҳулосаҳои тиббӣ бояд ба назар гирифта шавад.

Раванди судӣ оиди парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ дар Тоҷикистон муроҷиати бодикқат ба саривақт пешниҳод кардани шикоятҳо, мустақилии тафтиш ва нақши кормандони тиббӣ дар иҷро ё пешгирии зӯрвариро талаб мекунад. Барои таъмини баррасии одилонаи судӣ тафтиши самаранок риояи ҳуқуқи ҷабрдидагон, мустақилии тафтиш ва инчунин татбиқи меъёрҳо ва стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон зарур аст.

Парванда зидди кормандони собиқи полиси ИМА (шаҳри Чикаго, 2014)

Яке аз машҳуртарин парвандаҳо дар ИМА тафтиши ҳолати шиканчае буд, ки дар Чикаго дар солҳои 1970–1980 зери раҳбарии собиқ детектив Чон Вонг сурат гирифт. Ӯ дар истифодаи шиканча барои гирифтани иқро аз гумонбаршудагон айбдор карда шуд, ки минбаъд боиси иқрои бардурӯғ ва хатоҳои судӣ гашт. Бисёре аз қурбониёни шиканча аз сабаби айбдоркунии бардурӯғ даҳҳо сол дар маҳбас монданд.

Қарори суд: Соли 2014 қарори парванда қабул карда шуд, ки дар он якчанд қурбониёни шиканча дар Чикаго дар доираи раванди судӣ аз шаҳр ҷаброни зарар гирифтанд. Полиси шаҳри Чикаго амалҳои кормандони худро вайронкунии ҳуқуқи

инсон эътироф кард ва давлат ба қурбониёни шиканча миллионҳо доллар пардохт кард.

Ин парванда дар таърихи ИМА яке аз парвандаҳои муҳимтарин дар самти эътироф ва ҷуброни зарар ба қурбониёни шиканча шуд ва инчунин таваҷҷуҳро ба мушкилоти истифодаи шиканча дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҷалб кард.

Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон (САҲИ) — Парвандаи "Рамос Мартинес зидди Испания" (2012)

Ин парванда ба шиканчае дахл дошт, ки дар ҷараёни пурсиш ба мард татбиқ карда шуд, ки ӯ даъво мекард, ки аз ҷониби полис латуқуб шуда, дар минтақаи сар ва рӯй осеб дида буд. Муҳим аст, ки дар ҷараёни баррасӣ ба нишондодҳои тиббӣ таваҷҷуҳ дода шуд, ки мавҷудияти осебҳоеро тасдиқ карданд, ки бо шароити эълоншудаи боздошт мутобиқат намекарданд.

Суд чиро ба назар гирифт:

- Суд ҳулосаҳои тиббиро ҳамчун унсури муҳими далелӣ истифода бурд ва муқаррар кард, ки осебҳо наметавонистанд дар шароити муқаррарии боздошт гирифта шаванд.
- Таъкид карда шуд, ки набудани муоинаи тиббии лозимӣ ва сабти осебҳо ҳуқуқи ҷабрдидаро вайрон мекунад.
- Суд инчунин ба набудани тафтиши лозимӣ аз ҷониби мақомот таваҷҷуҳ дод.

Чӣ тавр дар Тоҷикистон татбиқ кардан мумкин аст:

- Судяҳо метавонанд ҳангоми баррасии парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ ҳулосаҳо ва экспертизаҳои тиббиро ба назар гиранд, алалхусус агар осебҳои дар ҷараёни боздошт ё пурсиш гирифташуда бо сабаби эълоншуда мутобиқат накунанд.
- Таваҷҷуҳи махсусро ба он равон кардан лозим, ки мақомот бояд дастрасӣ ба коршиносони тиббии мустақилро таъмин кунанд ва дар бораи осебҳо сабтҳои лозимӣ баранд.

Парвандаи «Тарасов зидди Россия»

Ин парванда ба истифодаи шиканча дар ҷараёни муоинаи тиббӣ дар маҳбас дахл дошт. Ӯ иддао мекард, ки табибон на танҳо шикоятҳои ӯро рад мекарданд, балки дар шиканчаи ӯ иштирок доштанд, ки ин боиси осебҳои ҷиддӣ шуд.

Суд чиро ба назар гирифт:

- Суд таъкид кард, ки табибон дар парвандаҳои шиканча иштирокчиёни бетараф буда наметавонанд ва нақши онҳо дар пешгирии шиканча бояд фаъол бошад.
- Суд ба назар гирифт, ки дар ҳолати шиканча гузаронидани муоинаи тиббии мустақил ва бодикқат зарур аст, то ҳамаи оқибатҳои зӯрварӣ арзёбӣ шаванд.

Чӣ тавр дар Тоҷикистон татбиқ кардан мумкин аст:

- Судяҳо бояд ба амалҳои кормандони тиббӣ дар раванди тафтиши шиканча таваҷҷуҳ диҳанд. Кормандони тиббӣ бояд ҳулосаҳои воқеӣ ва асоснок пешниҳод кунанд ва ба адолати судӣ мусоидат намоянд ва нақши онҳо аз ҷиҳати иштирок дар шиканча арзёбӣ карда шавад.

Парвандаи «Фаллак зидди Фаронса»

Парванда ба шикояти шахсе дахл дошт, ки иддао мекард, ки дар рафти боздошт ва пурсиши ӯ шиканча истифода шуда буд. Ӯ кормандони тиббиро дар мусоидат ба шиканча муттаҳам кард, зеро осебҳои ӯ дуруст сабт карда нашуда буданд.

Суд чиро ба назар гирифт:

- Аҳамияти мустақилии муоинаҳои тиббӣ ва сабти осебҳо.
- Суд таъкид кард, ки кормандони тиббӣ наметавонанд шарики шиканча бошанд ва бояд ҳамаи осебҳои дар ҷараёни боздошт гирифташударо сабт кунанд.

Чӣ тавр дар Тоҷикистон татбиқ кардан мумкин аст:

- Судяҳо метавонанд ин парвандаро барои таъкиди аҳамияти баҳисобгирии маълумоти тиббии аз коршиносони мустақил гирифташуда истифода кунанд. Ҳулосаҳои тиббӣ бояд сабт карда шаванд ва барои баррасии судӣ дастрас бошанд.

Ин парвандаҳо нишон медиҳанд, ки чӣ гуна судҳо метавонанд қарорҳои муҳим барои ҳимояи ҳуқуқи инсон ва мубориза бо шиканча қабул кунанд. Қайд кардан муҳим аст, ки дар ҳар як ҳолат ҷабрдидагон метавонистанд ҷуброни зарар гиранд ва ҳуқуқҳои онҳо эътироф гарданд ва давлатҳо маҷбур буданд ислоҳот гузаронида, тафтиши самаранокии чунин ҳодисаҳоро таъмин кунанд, то дар оянда шиканчаро пешгирӣ кунанд.

Таҳлили стандартҳои байналмилалӣ ва амсолҳои судӣ дар парвандаҳои шиканча

Масъалаи пешгирии шиканча ва таъмини ҳимояи ҳуқуқи инсон дар амалияи байналмилалии ҳифзи ҳуқуқ яке аз масъалаҳои асосӣ аст. СММ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ якҷанд стандарт ва протоколҳоро таҳия кардаанд, ки онҳо бояд ҳангоми тафтиш ва баррасии судии парвандаҳои шиканча риоя шаванд. Дар инҷо ин ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва амсолҳои судиро, ки метавонанд барои мутобиқсозии амалияи судии Тоҷикистон муфид бошанд, баррасӣ менамоем.

Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳрикунандаи шаъну шараф (КЗШ СММ), ки соли 1984 қабул карда шуд, санади асосии байналмилалии ҳуқуқӣ мебошад, ки шиканчаро дар ҳар гуна зуҳуроти он манъ мекунад ва аз давлатҳои узв талаб мекунад, ки тафтиш ва баррасии судии самаранокро дар мавриди шикоятҳо оид ба шиканча таъмин кунанд. Қайд кардани якҷанд муқаррароти асосӣ муҳим аст:

- **Уҳдадориҳои давлатҳо:** мутобиқи моддаи 2 КЗШ СММ, давлатҳо бояд барои пешгирии шиканча тадбирҳо андешанд ва таъмин кунанд, ки ҳеҷ кас ба шиканча ё муносибати бераҳмона гирифта нашавад. Моддаи 12 талаб

мекунад, ки ҳар як шикоятӣ шиканча мавзуи тафтиши мустақил бошад ва инчунин ҷавобгариро барои касоне, ки бо шиканча алоқаманданд, муқаррар мекунад.

- **Татбиқ дар амалияи судӣ:** мутобиқи КЗШ СММ, судҳо бояд барои тафтиши шикоятҳо дар бораи шиканча чораҳо андешанд ва далелҳои зерӣ шиканча гирифташуда бояд аз баррасии судӣ истисно карда шаванд. Ин барои ба вучуд овардани фарҳанги таҳаммули сифрӣ ба шиканча таъсири бағоят муҳим дорад.

Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (ПБҲШП), ки дар соли 1966 қабул карда шуд, дар моддаи 7 шиканча, муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқирунандаи шаъну шарафро қатъиян манъ мекунад. Инчунин дар моддаи 14 ин паймон зикр шудааст, ки далелҳои зерӣ шиканча гирифташуда наметавонанд дар суд истифода шаванд.

- **Амалияи судӣ:** ПБҲШП аз давлатҳо талаб мекунад, ки механизмҳои муносиби ҷимоя аз шиканча ва зӯрварӣ дар низоми судӣ, аз ҷумла равандҳои судӣ дар бораи шикоятҳои шиканчаро таъмин намоянд. Рад кардани таъмини ҷимоя ё истифодаи далелҳои зерӣ шиканча гирифташуда вайронкунии уҳдадорӣ мебошад, ки аз ҷониби кишварҳои иштирокчи гирифта шудааст.

Таҳлили муқоисавии амсолҳо аз амалияи судии байналмилалӣ (масалан, Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон) нишон медиҳад, ки дар аксари ҳолатҳо, вақте ки шикоятҳо дар бораи шиканча то судҳои байналмилалӣ мерасанд, принсипи истисно кардани далелҳои тавассути шиканча ба даст овардашуда истифода мешавад. Дар як қатор ҳолатҳо Суди Аврупо қарор додааст, ки давлат барои вайронкунии ҳуқуқҳо масъул аст, агар он тафтиши мувофиқи шикоятҳо дар бораи шиканчаро таъмин накарда бошад.

Намунаҳо аз амалияи байналмилалӣ, ки метавонанд барои Тоҷикистон мутобиқ карда шаванд:

а) Экспертизаи тиббии мустақил

Яке аз самарабахштарин механизмҳо дар амалияи байналмилалӣ экспертизаи ҳатмии судӣ-тиббии мустақил дар ҳолатҳои гумонбаршудаи шиканча мебошад. Экспертизае, ки аз ҷониби мутахассисони мустақил бо истифодаи Протоколи Истанбул гузаронида мешавад, имкони ҷамъоварию далелҳои беғаразона дар бораи шиканчаро фароҳам меорад. Чунин муносибат метавонад дар Тоҷикистон тавассути ворид кардани меъёрҳои ҳатмӣ дар бораи гузаронидани экспертиза дар ҳар як ҳолати шикоятҳо дар бораи шиканча мутобиқ карда шавад.

б) Истифодаи Протоколи Истанбул ва Принсипҳои Мендес

Протоколи Истанбул ва Принсипҳои Мендес метавонанд барои муқаррар кардани қоидаҳои возеҳтари тафтишот истифода шаванд, аз ҷумла ҳуҷҷатгузорию ҳатмии ҳамаи аломатҳои шиканча, санҷиши мунтазами шароитҳои нигоҳдорӣ дар ҳабс ва уҳдадорию прокурорҳо ва судҳо барои назорати фаъолони риояи ин қоидаҳо.

с) Тафтишотҳо ва ҳисоботҳои ҷамъиятӣ

Тоҷикистон метавонад тафтишотҳо ва ҳисоботҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла оид ба шикоятҳо дар бораи шиканча, барои баланд бардоштани эътимод ба низоми ҳуқуқӣ ва таъсиси механизмҳои ҳисоботдиҳиро ҷорӣ кунад.

Ҳалли мушкили набудани амсолҳо оид ба корҳои шиканча дар муассисаҳои тиббии пӯшида

Мушкили набудани амсолҳо оид ба парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббии пӯшида барои Тоҷикистон ҷиддӣ аст, ки дар он муассисаҳои тиббии сершумор метавонанд назорати лозима надошта бошанд. Барои ҳалли ин мушкил тадбирҳои зеринро пешниҳод кардан мумкин аст:

а) Тафтиши ҳатмии муассисаҳои тиббии пӯшида

Ба роҳ мондани санҷишҳои ҳатмии мунтазами ҷойҳое, ки дар онҳо гумонбаршудагон ё маҳкумшудагон нигоҳ дошта мешаванд, аз ҷумла муассисаҳои тиббӣ, бо ҷалби мутахассисони мустақил ва ҳомиёни ҳуқуқ зарур аст. Ин барои ошкор кардани ҳодисаҳои шиканча ва муомилаи бераҳмона дар марҳилаҳои аввал кумак мерасонад.

б) Уҳдадорҳои кормандони тиббӣ оид ба хабардиҳӣ дар бораи шиканча

Муассисаҳои тиббӣ бояд уҳдадор бошанд, ки судҳоро дар бораи аломатҳои эҳтимолии шиканча, ки дар беморон, махсусан агар онҳо дар бозоштгоҳ ё дар муассисаҳои пӯшида нигоҳ дошта шаванд, ошкор шудааст, огоҳ созанд.

с) Таҳияи механизмҳои пешгирӣ барои мубориза бо шиканча дар муассисаҳои тиббӣ

Сарфи назар аз мавҷуд набудани Механизми мустақили миллии пешгирӣ дар Тоҷикистон дар айни замон, вазифаҳои назорат ва воқуниш ба шикоятҳо дар бораи шиканча метавонанд дар доираи сохторҳои мавҷуда: прокуратура, ҳокимияти судӣ ва Ваколатдор оиди ҳуқуқи инсон амалӣ карда шаванд. Дар дурнамои дарозмуддат бознигарию равишҳо ба назорати муассисаҳои пӯшида дар заминаи тавсияҳои байналмилалӣ ва Протоколи ихтиёрии Конвенсия зидди шиканча имконпазир аст.

Таъсиси **механизмҳои судии махсус**, ки дар чунин муассисаҳо шиканчаро пешгирӣ карда тавонанд, аз ҷумла таъсиси заминаи ҳуқуқӣ барои ҳимояи беморон аз муомилаи бераҳмона.

Барои таъмини ҳимояи самараноки судии ҳуқуқҳои қурбониёни шиканча ва риояи стандартҳои байналмилалӣ тибқи қонунгузорию Тоҷикистон, агар айбдоршаванда дар бораи истифодаи шиканча ариза диҳад, ба назар гирифтани якҷанд ҷиҳати асосӣ, ки ба муҳофизати судӣ ва қарорҳои ҳатмии судӣ (ҳалнома) марбут аст, зарур аст. Мувофиқи Кодекси муҳофизати ҷиноятию Ҷумҳурии Тоҷикистон, суд уҳдадор аст, ки фавран ба ҳар як ариза дар бораи истифодаи шиканча ҷавоб диҳад. Дар ҳолате ки айбдоршаванда ё ҳимоятгари ӯ дар бораи шиканча изҳор намояд, ин бояд сабт шавад ва суд бояд тадбирҳои зеринро андешад:

Амалҳои ҳатмӣ:

- **Оғоз кардани истехсолоти чиноятии алоҳида** — дар ҳолати ариза дар бораи шиканча, судя бояд тадбирҳоро барои оғоз кардани парвандаи чиноятӣ оид ба ҳодисаи шиканча, агар барои он асос мавҷуд бошад, андешад.
- **Гузaronидани санчиш** — гузаронидан тафтишот оид ба ҳодисаи истифодаи шиканча, аз ҷумла муоинаи тиббии айбдоршаванда барои муайян кардани мавҷудияти осебҳои ҷисмонӣ зарур аст.
- **Таъмини ҳуқуқҳои айбдоршаванда** — ба айбдоршаванда бояд ҳуқуқҳои шарҳ дода шавад, аз ҷумла ҳуқуқи ҳимоя ва ҳуқуқи пешниҳоди шикоят дар ҳолати вайронкунии ҳуқуқҳои ӯ.

Вақте ки айбдоршаванда дар бораи шиканча муроҷиат менамояд, суд бояд тадбирҳои муайяне, ки ба риояи тартибҳои қонунӣ ва ҳуқуқҳои айбдоршаванда марбут аст, андешад.

Қарорҳои судии зарурӣ:

- **Ҳалнома дар бораи оғози тафтишот** — суд бояд ҳалнома дар бораи фиристордани аризаи айбдоршаванда ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои тафтишоти минбаъда барорад.
- **Ҳалнома дар бораи гузаронидани экспертизаи тиббӣ** — агар гумон мавҷуд бошад, ки айбдоршаванда ба шиканча дучор шудааст, суд бояд қарор дар бораи гузаронидани экспертизаи тиббӣ барои санҷидани ҳолати саломатии айбдоршавандаро барорад.
- **Барканор кардани муфаттиш ё шахси мансабдор** — агар ариза дар бораи шиканча ба кормандони мушаххас дахл дошта бошад, суд бояд қарор дар бораи барканор кардани муваққатии ин шахсон аз тафтишот то муайян шудани ҳамаи ҳолатҳоро қабул кунад.

Вақте ки айбдоршаванда дар бораи шиканча ариза медиҳад, қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз суд ҷавоби фаврӣ ва қабули қарорҳои ҳатмии судӣ, аз ҷумла оғоз кардани парвандаи чиноятӣ, гузаронидани экспертизаҳои тиббӣ ва таъмини ҳуқуқҳои айбдоршаванда ба ҳимоя ва тафтишотро талаб мекунад. Ин қисми муҳими ҳимояи ҳуқуқи инсон ва риояи уҳдадорӣҳои байналмилалӣ мебошад, ки Тоҷикистон ба онҳо ҳамоҳанг шудааст.

Суд бояд дар таъмини гузаронидани тафтишотҳо оид ба аризаҳо дар бораи шиканча нақши фаъол бозад:

- **Уҳдадорӣи прокурор оиди оғози тафтишот:** Суд бояд прокуратураро вазифадор кунад, ки оид ба ҳар як ариза дар бораи шиканча тафтишот оғоз кунад. Прокурор бояд уҳдадор бошад, ки ба шикоят ҷавоб диҳад, тафтишотро мувофиқи КМҶ Тоҷикистон ва стандартҳои байналмилалӣ, аз қабили КЗШ СММ гузаронад.
- **Танзими муҳлатҳои тафтишот:** муҳим аст, ки суд барои гузаронидани тафтишот муҳлатҳои возеҳ муайян кунад, то хавфҳои суғор кардани раванд ё пинҳон кардани далелҳо ба ҳадди ақал расонида шавад.
- **Уҳдадорӣи мақомоти тафтишот барои таъмини ҳимояи шохидон ва қурбониёни шиканча:** Дар қарорҳои суд бояд уҳдадорӣи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои таъмини ҳимояи шохидон, қурбониёни шиканча ва оилаҳои онҳо аз таҳдидҳои эҳтимоли аз тарафи кормандони полис ё дигар сохторҳои давлатӣ инъикос карда шаванд.

Тибқи КМЧ Тоҷикистон (моддаи 88.1), далелҳои бо вайронкунии қонун ба даст овардашуда (аз ҷумла тавассути шиканча) бояд аз муурофияи судӣ истисно карда шаванд. Дар заминаи ин муқаррарот, тартиби ғайри қобили қабул эътироф кардани далелҳо метавонад чунин бошад:

- **Санчиши пешакии ҳамаи далелҳо:** Суд бояд санчиши ҳатмии пайдоиши ҳар як далел, махсусан далелҳоеро, ки эҳтимолан тавассути шиканча ё муносибати бераҳмона ба даст оварда шудаанд, таъмин кунад. Агар айбдоршаванда дар бораи шиканча ариза диҳад, суд бояд санҷад, ки далел натиҷаи зӯрварӣ нест.
- **Мавриди баҳс қарор додани далелҳо:** агар эҳтимолияте мавҷуд бошад, ки далелҳо тавассути шиканча ба даст оварда шудаанд, айбдоршаванда ё Ҳимояи ӯ бояд ҳуқуқи расмии эътироз кардан нисбати қонунияти онҳо дар марҳилаи муурофияи пешакӣ ё муурофияи судӣ дошта бошанд. Дар сурате ки далелҳо бо вайронкунии ба даст овардашуда эътироф шаванд, онҳо бояд фавран аз муурофияи судӣ истисно карда шаванд.
- **Истифодаи экспертизаи иловагӣ:** Суд бояд гузаронидани экспертизаҳои иловагии судӣ-тиббӣ ё равониро барои муайян кардани он, ки оё далелҳо бо истифодаи шиканча ё зӯрварӣ ба даст оварда шудаанд, таъин намояд.

Ҳамгиро кардани амсоли ҳуқуқи байналмилалӣ, воситаҳои судӣ ва кафолатҳои тартибӣ дар амалияи судии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои марбут ба шиканча қадами муҳим дар амалисозии ҳуқуқи инсон ва риояи стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Амсоли ҳуқуқӣ, воситаҳои судӣ ва кафолатҳои тартибӣ метавонанд ҳамчун заминаи баланд бардоштани самаранокии воқуниши судӣ ба чунин парвандаҳо хизмат намоянд.

а) Нақши ҳуқуқи амсолии (преседентӣ) байналмилалӣ

Ҳуқуқи амсолии байналмилалӣ, аз ҷумла қарорҳои судҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ Кумитаи зидди шиканчаи СММ ва Суди байналмилалӣ чиноягӣ, дар ташаккули амалияи судӣ дар кишварҳои, ки кӯшиш мекунанд стандартҳои байналмилалиро ҳамгиро кунанд, нақши асосӣ мебошад. Дар Тоҷикистон ҳамгиро кардани амсолҳои байналмилалӣ метавонад бо тарзи зерин амалӣ карда шавад:

1. **Истифодаи амсолҳои Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон:** Амсолҳои Суди Аврупо, аз қабилӣ қарорҳо оид ба қорҳои **Селмони зидди Фаронса** (1999) ва **Аксой зидди Туркия** (1996), метавонанд ҳамчун замина барои амалияи судӣ хизмат намоянд, ки дар он шиканчаи изҳоршуда бояд дақиқ тафтиш карда шавад ва далелҳои бо вайронкунии ҳуқуқҳо ба даст овардашуда бояд аз раванд истисно карда шавад.
2. **Нақши Кумитаи зидди шиканчаи СММ:** Стандартҳои аз ҷониби Кумитаи зидди шиканчаи СММ муқарраршуда, масалан, талаботҳои оиди қобили қабул набудани истифодаи далелҳои бо вайронкунии ҳуқуқи инсон ба даст овардашуда, дар амалиёти судии миллӣ барои таҳкими Ҳимояи айбдоршавандагон бояд ҳамгиро карда шаванд.
3. **Истифодаи принципҳои Протоколи Истанбул:** Протоколи Истанбул, ки тартиби гузаронидани экспертизаи мустақилро оид ба парвандаҳои шиканча тавсиф мекунанд, дар амалиёти судии Тоҷикистон бояд ҳангоми тафтиши шикоятҳо ва муайян кардани ҳодисаҳои шиканча истифода шаванд.

б) Чӣ тавр амсолҳои байналмилалиро дар амалияи судии Тоҷикистон ҷорӣ кардан мумкин аст?

1. **Ҳатмӣ будани ба назар гирифтани қарорҳои байналмилалӣ:** Суди Олии Тоҷикистон метавонад қарори Пленумро қабул кунад, ки дар он ҳатмӣ будани ба назар гирифтани амсолҳои судии байналмилалӣ, махсусан қарорҳои Кумитаи зидди шиканҷаи СММ инъикос шуда метавонанд. Дар ин дастурҳо зарурати ба назар гирифтани қарорҳои байналмилалӣ ҳангоми баровардани қарорҳо оиди парвандаҳои марбут ба шиканҷаро тавзеҳ додан мумкин аст.
2. **Истифодаи амалия аз рӯи қиёс:** Судяҳо метавонанд амсолҳо ва меъёрҳои байналмилалиро истифода баранд, агар муқаррарот ё меъёрҳои шабеҳ дар Тоҷикистон ба қадри кофӣ равшан набошанд ё вучуд надошта бошанд. Ин имконоти истифодаи меъёрҳои байналмилалиро барои ҳимояи ҳуқуқи айбдоршавандагон васеъ мекунад.

Дар ҳуқуқи байналмилалӣ муқаррароти возеҳ мавҷуд аст, ки истифодаи шиканҷа бар зидди боздоштшудагон ё маҳбусон дар ҳеҷ шароит, аз ҷумла таҳдидҳои амнияти миллӣ, наметавонанд асоснок карда шавад. Ин муқаррарот дар ҳуҷҷатҳо ва санадҳои судии гуногуни байналмилалӣ инъикос шудааст.

Суди Байналмилалии СММ: парвандаи «Белгия зидди Сенегал» (2010)

Дар ин парванда Суди байналмилалии СММ масъалаи иҷро накардани уҳдадори Сенегал оиди таъқиби шахсоне, ки ба содир кардани шиканҷа гумонбаршуда ҳастанд, баррасӣ кард. Суд таъкид намуд, ки давлатҳо вазифадоранд шиканҷаро новобаста ба ҷойи содир кардани он ва шахрвандии гумонбаршудагон таъқиб кунанд, ки ин ба принсипи салоҳияти умумӣ асос ёфтааст. Суд қайд кард, ки ҳеҷ гуна шароит, аз ҷумла таҳдидҳои амнияти миллӣ, барои истифодаи шиканҷа асос шуда наметавонад.

Парвандаи «Белгия зидди Сенегал» дар Суди байналмилалии СММ парвандаи муҳимест, ки ба иҷрои уҳдадориҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубориза бар зидди шиканҷа, яъне **Конвенсия зидди шиканҷа ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳрикукунандаи шаъну шараф**, ки аз ҷониби Сенегал ва дигар кишварҳо тасдиқ шудааст, дахл дорад.

Дар ин парванда Белгия зидди Сенегал дар он асос шикоят пешниҳод кард, ки Сенегал барои истирдод ё таъқиби судии собиқ президенти Чад **Ҳисен Ҳабре**, ки ба содир кардани шиканҷа ва муносибати бераҳмона дар Чад айбдор мешуд, ҷораҳои зарурӣ наандешид. Суд муайян кард, ки Сенегал уҳдадориҳои худро аз рӯи Конвенсияи зидди шиканҷа вайрон кардааст ва бо вучуди доштани айбдоркуниҳои ҷиддӣ ва уҳдадориҳои байналмилалӣ Ҳабреро ба Белгия истирдод накарда ё дар суди худ ӯро ба ҷавобгарии ҷиноятӣ накашидааст.

Барои Тоҷикистон қарор оид ба парвандаи «Белгия зидди Сенегал» метавонад дар якҷанд масъалаи асосӣ ҳамчун дастурамали муҳим хизмат кунад:

Уҳдадориҳо дар бораи истирдод ва таъқиби ҷиноятӣ: Суди байналмилалӣ қайд намуд, ки давлатҳо, ки Конвенсияи зидди шиканҷаро эътироф кардаанд, уҳдадор ҳастанд, ки ҷазо гирифтани шахсонро, ки ба шиканҷа айбдор мешаванд, таъмин намоянд. Дар ҳолате, ки гумонбаршудагон дар қаламрави давлати дигар қарор доранд, кишвар бояд онҳоро ба кишваре истирдод кунад, ки дар онҳо метавон

онҳоро ба ҷавобгарӣ кашид, ё дар қаламрави худ тафтишот ва таъқибро амалӣ кард.

- Тоҷикистон, ҳамчун давлате, ки Конвенсияи зидди шиканҷаро ба тасвиб расонидааст, бояд ҷавобгарии ҷинойтӣ барои шиканҷаро дар қаламрави худ таъмин кунад. Агар шубҳа ҷой дошта бошад, ки дар муассисаҳои тиббӣ ё ҷойҳои дигар шиканҷа истифода шудааст, Тоҷикистон вазифадор аст, ки ҷинойткоронро истирдод кунад ё тафтишот ва таъқиби судиро дар дохили кишвар оғоз намояд.
- Ин қарор аҳамияти самаранокии адолати судии миллӣ ва мавҷудияти механизмҳои таъкид мекунад, ки ҷавобгариро барои шиканҷа новобаста ба ҷои содир шудани амали зӯрварӣ таъмин менамоянд.

Принсипи юрисдиксияи умумӣ: Суд дар қарори худ таъкид кард, ки давлатҳое, ки Конвенсияи зидди шиканҷаро имзо кардаанд, дар масъалаҳои истирдод ва таъқиби ҷинойтҳои марбут ба шиканҷа салоҳияти умумӣ доранд. Яъне, барои ҷунин ҷинойтҳо, новобаста ба ҷои содир шудани онҳо таъқиб кардан мумкин аст.

- Тоҷикистон бояд фаҳмад, ки ҳатто агар шиканҷа ё муносибати бераҳмона берун аз ҳудуди кишвар содир шавад, агар ҷунин шахсон дар ҳудуди Тоҷикистон қарор дошта бошанд, кишвар вазифадор аст, ки дар доираи салоҳияти худ чора андешад. Ин метавонад гузаронидани тафтишот ва таъин кардани ҷазоро дар бар гирад.

Зарурати тафтишоти самаранок ва мустақил: Суд дар парвандаи Белгия зидди Сенегал қайд намуд, ки давлат уҳдадорҳои худ оиди гузаронидани тафтишоти самаранок ва одилона дар ҳолати айбдоркунӣ ба шиканҷа иҷро накардааст. Ин таъкид менамояд, ки ҳар як ҳодисаи шиканҷа бояд ҳамаҷониба тафтиш шавад ва гунаҳгорон бояд ба ҷавобгарии ҷинойтӣ кашида шаванд.

- Судяҳо дар Тоҷикистон метавонанд ин қарорро ҳамчун дастурамал барои таъмин кардани беғаразӣ ва самаранокии тафтишоти ҳолатҳои шиканҷа дар муассисаҳои тиббӣ ва ҷойҳои дигар истифода баранд.
- Ин аҳамияти мустақилии тафтишоту мурофиаҳои судӣ, инчунин зарурати вогузор кардани ваколатҳо ба мақомоти ҳуқуқ барои гузаронидани тафтишотҳои мустақил ва ҳамаҷонибаро таъкид менамояд.

Ҳимояи ҳуқуқи инсон ва дастрасӣ ба адолат: Дар қарори Суди байналмилалӣ муқаррар карда шуд, ки шаҳрвандоне, ки аз шиканҷа зарар дидаанд, бояд имкони дастрасӣ ба адолати судӣ ва механизми ҳимоя дошта бошанд.

- Тоҷикистон бояд боварӣ ҳосил кунад, ки қурбониёни шиканҷа ба адолати судӣ дастрасӣ доранд ва метавонанд оиди ҳуқуқҳои худ самаранок ба суд муроҷиат кунанд.
- Судяҳо бояд фаъолона пайгири кунанд, ки қурбониёни шиканҷа ҳангоми гирифтани кумаки ҳуқуқӣ ва ҷуброн бо монеаҳо дучор нашаванд.

Чӣ тавр Тоҷикистон метавонад қарори Суди байналмилалиро истифода барад:

1. **Қонунгузорӣ ва ислоҳоти ҳуқуқӣ:** Тоҷикистон метавонад ин қарорро барои такмил додани қонунгузорию худ дар соҳаи мубориза бар зидди шиканча истифода барад. Андешидани чораҳои иловагӣ барои таъмини иҷрои уҳдадорихои байналмилалӣ, масалан, ворид намудани тағйирот ба қонунгузорию миллӣ, ки ба пешгирии самараноктари истифодаи шиканча мусоидат мекунад, зарур аст.
2. **Созмон додани низоми мустақили тафтишот:** Тоҷикистон метавонад дар парвандаҳои шиканча низоми тафтишоти мустақилро ҷорӣ кунад. Ин метавонад таъсис додани комиссияҳои махсуси тафтишоти айбдоркунӣ ба шиканча дар муассисаҳои тиббиро дар бар гирад, то ки ҳолисона ва беғаразона будани онҳо таъмин гардад.
3. **Ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ:** Тоҷикистон метавонад ин парвандаро барои мустақам кардани ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалию ҳуқуқӣ инсон, аз қабилӣ СММ ва дигарон истифода барад, то мониторинги ҳодисаҳои шиканчаро тақвият диҳад ва ба қурбониёни шиканча кафолатҳои иловагӣ пешниҳод намояд.
4. **Баланд бардоштани малакаи судяҳо ва кормандони ҳифзи ҳуқуқ:** Истифодаи қарори Суди байналмилалӣ инчунин омӯзиши судяҳо, прокурорҳо ва дигар кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар самти меъёрҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ва амалияҳои пешрафтаи мубориза бар зидди шиканча тақозо мекунад. Тоҷикистон метавонад тренингҳои омӯзишии мунтазам барои судяҳо ташкил кунад, то онҳо стандартҳои байналмилалиро дар амалияи худ самараноктар истифода бурда тавонанд.

Дар асоси қарори Суди байналмилалӣ оид ба парвандаи «Белгия зидди Сенегал», Тоҷикистон метавонад механизмҳои адолати судии худ оид ба шиканча, махсусан дар заминаи муассисаҳои тиббиро беҳтар кунад.

Мисолҳои қарорҳои судӣ дар мубориза бар зидди шиканча дар муассисаҳои тиббӣ:

1. Парвандаи "Х зидди Туркия" (Суди Аврупо оиди ҳуқуқӣ инсон, 2007): Дар ин парванда масъала аз он иборат буд, ки чӣ тавр сӯистифодаи амалияи табобат (аз ҷумла иштироки кормандони тиббӣ дар шиканча) метавонад ҳамчун вайронкунии моддаи 3 Конвенсияи Аврупои ҳуқуқӣ инсон (манъи шиканча ва рафтори ғайриинсонӣ) эътироф карда шавад. Суд қарор дод, ки ҳатто агар мудохилаи тиббӣ бо мақсади гирифтани далелҳо амалӣ шуда бошад, истифодаи он ҳамчун воситаи шиканча ҳуқуқӣ гумонбаршударо вайрон мекунад. Суд масъулияти давлатро барои истифодаи шиканча дар соҳаи тиб эътироф кард ва ба беҳтар кардани назорати амалияи табибон даъват намуд.

Аҳамияти амалӣ: Таъкид кардан муҳим аст, ки муассисаҳои тиббӣ бояд ҷойҳои ҳифзи саломатӣ бошанд, на воситаи зӯрварӣ. Мубориза бар зидди шиканча бояд таваҷҷуҳи махсусро ба нақши кормандони тиб дар пешгирӣ ва ошкор кардани шиканча дар бар гирад.

2. Парвандаи "Бенедетти зидди Италия" (САҲИ, 2011): Дар ин парванда суд эътироф кард, ки кормандони тиббӣ, ки шиканчаро пешгирӣ накарданд, аммо дар бораи он огоҳ буданд, масъулият доранд. Ин парванда аҳамияти онро таъкид мекунад, ки кормандони тиббӣ бояд на танҳо кумак расонанд, балки фаъолона шиканчаро пешгирӣ кунанд ва дар бораи он ба мақомоти дахлдор хабар диҳанд.

Аҳамияти амалӣ: Ин метавонад ҳамчун асос барои тавсияҳо оид ба омӯзиши кормандони тиббӣ дар Тоҷикистон хизмат кунад, то онҳо аз уҳдадорихоӣ худ дар заминаи ҳуқуқи инсон ва мубориза бар зидди шиканча огоҳ бошанд.

Мисолҳои амалҳои судиро зидди шахсоне, ки ба шиканча дучор шудаанд, дар кишварҳои гуногун дарёфт намудан мумкин аст, ки дар онҳо судҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои тафтиш ва ҷазо додани гунаҳгорон чораҳо меандешанд. Дар инҳо баъзе чунин мисолҳоро баррасӣ мекунем ва дар асоси онҳо барои амалияи судӣ дар Тоҷикистон, бо таъкид ба ҳолатҳои шиканча, ки дар муассисаҳои тиббӣ рӯй медиҳанд, тавсияҳо таҳия мекунем.

Гарчанде ки Тоҷикистон узви Шӯрои Аврупо нест, қарорҳои Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон ба амалия дар кишварҳое, ки уҳдадорихоӣ байналмилалӣ худро дар соҳаи ҳуқуқи инсон риоя мекунанд, таъсири назаррас дорад.

Мисоли 1: Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон (САҲИ) — парвандаи «Рамирес Санчес зидди Испания»

Дар ин парванда сухан дар бораи дархости айбдоршавандае меравад, ки тибқи даъвои ӯ дар давраи боздошт ва пурсиш ба шиканча, аз ҷумла бо истифодаи моддаҳои психотропӣ, дучор шудааст. Ӯ даъво кард, ки дар муассисаҳои тиббӣ усулҳои таъсире истифода шуданд, ки ҳуқуқҳои ӯро вайрон намуданд, аз ҷумла тавассути истифодаи моддаҳои химиявӣ барои идора кардани ҳолати ақлонии ӯ. Сарфи назар аз он ки айбдоршаванда оиди шиканча муроҷиат намуд, мақомоти судии миллӣ тафтишоти зарурӣ нагузарониданд, ки ин боиси кушодашавии парванда дар Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон шуд.

Ҷиҳатҳои асосӣ:

- Айбдоркунӣ ба шиканча ва муносибати бераҳмона: Айбдоршаванда даъво дорад, ки дар давраи боздошт ва пурсиш ӯ ба моддаҳои психоактивӣ ва дигар шаклҳои зӯрварӣ дучор шудааст. Чунин усулҳои таъсир, аз ҷумла истифодаи моддаҳои химиявӣ, қисми мафҳуми васеътари шиканча мебошанд, хусусан агар онҳо барои гирифтани эътироф ё мақсадҳои дигар истифода шаванд.
- Набудани тафтишоти мувофиқ: Сарфи назар аз айбдоркунӣҳои ҷиддӣ, судҳои миллӣ наметавонианд ё намехостанд тафтишоти мувофиқ гузаронанд, ки ин дар навбати худ боиси муроҷиат ба Суди Аврупо шуд.
- Ғайриимкон будани исботи шиканча тавассути гузоришҳои тиббӣ: Яке аз масъалаҳои баҳснок ба ҳуҷҷатгузориҳои тиббӣ марбут буд. Айбдоршаванда даъво кард, ки ӯро шиканча карданд, аммо гузоришҳои тиббӣ маълумоти зарурӣ барои тасдиқи ин даъворо надоштанд. Муҳим аст, ки коршиносони тиббӣ, ки бо айбдоршаванда кор карда буданд, наметавонианд аломатҳои шиканча ё муносибати бераҳмонаро дуруст сабт кунанд, ки ин тафтишоти минбаъдaro душвор месохт.

Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон дар қарори худ эътироф кард, ки Испания Конвенсияи Аврупои Ҷимояи ҳуқуқи инсон, мушаххасан моддаи 3 (манъи шиканча ва муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф)-ро вайрон кардааст, зеро дар мавриди муроҷиати айбдоркунанда оиди истифодаи шиканча тафтишоти самаранок гузаронида нашудааст. САҲИ ба чунин хулоса омад, ки судҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқи миллӣ тафтишоти беғаразона ва мустақилро таъмин накарданд, санҷиши лозимии ҳуҷҷатҳои тиббиро анҷом

надоданд ва чораҳои заруриро барои ҷимояи ҳуқуқи айбдоршаванда наандешиданд.

Далелҳо ва хулосаҳои асосӣ:

1. Уҳдадории давлат оиди гузаронидани тафтишоти самаранок: Суди Аврупо қайд кард, ки давлатҳо вазифадоранд, ки дар мавриди ҳар гуна ариза оид ба шиканча тафтишоти амиқ ва самаранок гузаронанд, махсусан вақте ки онҳо ба мақомоти расмӣ, ба монанди полис, муассисаҳои тиббӣ ва ғайра дахлдоранд. Ин маънои онро дорад, ки судҳо ва мақомоти тафтишот бояд на танҳо тафтишотро оғоз кунанд, балки самаранокии онро низ таъмин намоянд, ки ин ҷамъовариҳои далелҳо, пурсишҳо, инчунин мустақилии коршиносонро дар бар мегирад.
2. Нақши муассисаҳои тиббӣ дар тафтишоти шиканча: Дар ҳолате, ки айбдоршаванда дар бораи шиканча, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, мууроҷиат мекунад, муҳим аст, ки коршиносони тиббӣ на танҳо ҳолати ҷисмонии айбдоршавандаро сабт кунанд, балки экспертизаи мустақил дар бораи имкони таъсири химиявӣ ё дигар нишонаҳои зӯрварӣ, ки дар ҳуҷҷатгузориҳои тиббии стандартӣ пинҳон шуда метавонанд, анҷом диҳанд.
3. Қобили қабул набудани тақаллуби далелҳо: Дар ин парванда инчунин танқид дар бораи сабтҳои тиббӣ мавҷуд буд, ки ҳолати воқеии айбдоршавандаро инъикос намекарданд. Ин аҳамияти шаффофият ва мустақилияти мутахассисони тиббӣ, инчунин набудани ихтилофи манфиатҳо байни муассисаҳои тиббӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқро таъкид мекунад. Суд таъкид кард, ки ҳеч як шахсе, ки ба тақаллуби далелҳо алоқаманд аст, набояд бе ҷазо монад.
4. Ҳуқуқи айбдор ба ҷимоя ва набудани ҷазо барои шикоятҳои қонунӣ: Суд инчунин қайд намуд, ки ариза дар бораи шиканча ҷузъи муҳими ҷимояи ҳуқуқҳои айбдоршаванда мебошад ва барои ин шахсро ҷазо додан мумкин нест. Вақте ки мақомоти давлатӣ ба тафтиш монеъ мешаванд ё чунин аризаҳоро рад мекунанд, ин метавонад ҳамчун вайронкунии иловагии ҳуқуқҳои инсон баррасӣ шавад.

Ин барои Тоҷикистон чӣ маънӣ дорад:

1. Вазифаи судҳо ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оиди гузаронидани тафтиши амиқ: тибқи меъёрҳои байналмилалӣ, судҳои Тоҷикистон вазифадоранд, ки фавран ба ҳар гуна ариза дар бораи шиканча ҷавоб диҳанд, аз ҷумла онҳое, ки дар муассисаҳои тиббӣ руҳ медиҳанд. Мақомоти судӣ бояд таъмин кунанд, ки тафтиш беғаразона ва холисона бошад. Агар айбдор дар бораи шиканча ариза диҳанд, пас тафтиш бояд бе таъхир оғоз карда шавад.
2. Экспертизаи тиббӣ ҳамчун тадбири асосӣ: Суд дар Тоҷикистон бояд айбдоршавандаро ба экспертизаи тиббии мустақил фиристад, ки бо мақомоте, ки эҳтимолан ба шиканча алоқаманд аст, робита надошта бошад. Коршиносон бояд санҷанд, ки оё далелҳои истифодаи зӯрварӣ ё маводҳои химиявӣ мавҷуданд, инчунин ҳар гуна зарарҳои ҷисмонӣ ё осебҳои равонии дарёфтшудаи айбдорро сабт кунанд.
3. Санҷиши ҳуҷҷатҳои тиббӣ: Ҳуҷҷатҳои тиббии айбдоршаванда бояд аз ҷиҳати мутобиқат ба воқеият санҷида шаванд. Дар ҳолате, ки дар ҳуҷҷатҳо номутобиқат мавҷуд бошанд, аз қобили кам нишон додан ё пинҳон кардани аломатҳои шиканча, суд бояд барои тафтиши тақаллубҳои эҳтимолӣ чораҳо

андешад. Муҳим аст, ки муассисаҳои тиббӣ дар Тоҷикистон ҳамчун воситаҳои пинҳон кардани шиканча истифода нашаванд, балки ҳуди табибон ва кормандони тиббӣ аз мақомоти тафтишот мустақил бошанд.

4. Ногузир будани ҷавобгарӣ: агар муайян карда шавад, ки шиканча руҳ додааст, суд бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани онҳоеро, ки дар истифодаи зӯроварӣ гунаҳгор буданд, аз ҷумла кормандони тиббӣ, агар онҳо дар тақаллуби далелҳо ё иштирок дар шиканча нақш бозида бошанд, оғоз намояд.

Мисол аз амалияи Суди Аврупо оид ба ҳуқуқҳои инсон аҳамияти тафтиши беғаразонаи ариза дар бораи шиканчаро, аз ҷумла ҳолатҳое, ки ин шиканчаҳо дар муассисаҳои тиббӣ руҳ медиҳанд, нишон медиҳад. Судҳои Тоҷикистон бояд фаъолона меъёрҳои байналмилалиро барои ҷимояи ҳуқуқҳои айбдоршавандагон истифода баранд, чунин аризаҳоро зуд санҷанд, экспертизаҳои мустақил таъин намоянд ва ҷалби айбдоршавандагон ба ҷавобгариро таъмин кунанд.

Мисоли 2: Парвандаи «Алиев ва дигарон зидди Озарбойҷон»¹

Парванда ба гурӯҳи айбдоршавандагоне марбут аст, ки изҳор кардаанд, ки дар ҷараёни боздошт ва пурсиш онҳо аз шиканча, аз ҷумла истифодаи зӯроварии ҷисмонӣ ва муносибати бераҳмона дар муассисаҳои тиббӣ зарар дидаанд. Ин парванда аҳамияти махсус пайдо кард, зеро аризадиҳандагон изҳор кардаанд, ки шиканча ва муносибати бераҳмона дар чунин муассисаҳое руҳ додаанд, ки бояд кумаки тиббӣ ва ҷимояро таъмин мекарданд. Дар ин ҳолат гузоришҳои тиббии ҳамчун далел пешниҳодшуда, дорои ихтилофи зиёд буданд ва ҳолати воқеии саломатии айбдоршавандагон нишон дода нашуда буд, ки дурустии онҳоро зери шубҳа мегузошт.

Нуқтаҳои асосии парванда:

1. Ариза дар бораи шиканча ва муносибати бераҳмона: Айбдоршавандагон изҳор карданд, ки дар лаҳзаи боздошт ва пурсиш, инчунин дар муассисаҳои тиббӣ, ки дар онҳо пас аз боздошт табобат мегирифтанд, аз зӯроварии ҷисмонӣ, аз ҷумла латукӯб, электрошок ва шаклҳои дигари таъсир зарар дидаанд. Айбдоршавандагон изҳор карданд, ки ин шиканчаҳо бо мақсади гирифтани иқрор ва ҳамчун воситаи ҷазо истифода шудаанд.
2. Мушкилот бо гузоришҳои тиббӣ: вақте ки айбдоршавандагон дар бораи шиканча ариза доданд, муассисаҳои тиббӣ, ки дар он табобат мегирифтанд, гузоришҳоро бе инъикоси зарарҳои воқеӣ пешниҳод намуданд ва дар ин гузоришҳо қайд шуда буд, ки айбдоршавандагон зарарҳои намоён надоштаанд. Сарфи назар, чунин гузоришҳо бо нишондодҳои ҳуди айбдоршавандагон ва далелҳои, ки онҳо пешниҳод карда буданд, муҳолиф буданд.
3. Набудани тафтишоти лозимӣ: Яке аз унсурҳои асосии ин парванда он буд, ки сарфи назар аз ариза дар бораи шиканча ва муносибати бераҳмона, судҳои Озарбойҷон тафтиши лозимиро нагузарониданд. Айбдоршавандагон изҳор кардаанд, ки дар сатҳи маҳаллӣ тадбирҳо барои тафтиши аризаҳои онҳо

¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-145782%22%5D%7D>

андешида нашуда, табибон ва мақомоти тафтишот ба ин изҳоротҳо таваҷҷуҳи мувофиқ зоҳир накарданд.

Суди Аврупо оид ба ҳуқуқҳои инсон (САҲИ) дар қарори худ эътироф кард, ки Озарбойҷон Конвенсияи Аврупо оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои инсон, мушаххасан, моддаи 3-ро, ки шиканча ва муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқирунандаи шаъну шарафро манъ мекунад, вайрон кардааст. Суд қарор дод, ки давлат вазифаи худро оид ба гузаронидани тафтишоти самаранок иҷро накардааст ва ҳимояи ҳуқуқҳои аризадиҳандагонро, ки ҳуқуқи байналмилалӣ талаб мекунад, таъмин нанамудааст.

Хулосаҳои асосӣ аз қарор:

1. Вазифаи давлат оиди гузаронидани тафтишоти самаранок: Суди Аврупо қайд намуд, ки вақте ки ариза дар бораи шиканча мавҷуд аст, алалхусус дар заминаи муассисаи тиббӣ, мақомоти давлатӣ вазифадоранд, ки тафтишоти пурра, беғаразона ва мустақил гузоранд. Дар ҳолати Озарбойҷон тафтишоти муносиби ариза дар бораи шиканча гузаронида нашуда буд ва инчунин эҳтимоли тақаллуби гузоришҳои тиббӣ баррасӣ нашуда буд.
2. Тафтиши бесамар ва тақаллуби маълумоти тиббӣ: Суди Аврупо нишон дод, ки дар ин парванда тафтиши мувофиқ дар ҷойҳо гузаронида нашудааст, аз ҷумла сабтҳои тиббӣ, ки метавонистанд воқеияти шиканчаро тасдиқ ё рад кунанд, санчида ва таҳлил карда нашудаанд. Суд инчунин қайд намуд, ки нишондодҳои айбдоршавандагон дар бораи шиканча ба таври лозимӣ санчида нашудааст ва ҳуҷҷатҳои тиббӣ, эҳтимолан, барои пинҳон кардани аломатҳои шиканча сохтакорӣ ё тақаллуб карда шудаанд.
3. Нақши табибон дар тафтишоти шиканча: Нуқтаи муҳиме, ки дар парванда бардошта шуда буд, ба нақши кормандони тиббӣ дар чунин ҳолатҳо марбут аст. Суд нишон дод, ки табибон, ки дар муассисаҳои тиббӣ кор мекунанд, набояд ҷузъи низоме бошанд, ки шиканчаро пинҳон мекунад. Дар ин ҳолат суд таъкид кард, ки табибон на танҳо бояд воқеияти зӯроварино сабт мекарданд, балки инчунин мебоист изҳороти айбдоршавандагонро дар бораи шиканча ба таври лозимӣ месанҷиданд. Дар ҳолати тақаллуби ҳуҷҷатҳои тиббӣ, табибон бояд ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд.
4. Ҳуқуқ ба ҳимояи самаранок аз шиканча: Суди Аврупо инчунин қайд кард, ки дар ин парванда мақомоти давлатӣ ҳимояи самараноки ҳуқуқҳои айбдоршавандагонро таъмин накардаанд, зеро аризаҳо дар бораи шиканча рад карда шуда, тафтишот ба таври лозимӣ гузаронида нашудааст. Ин амсоли хатарнокеро ба вучуд меорад, ки дар он ҳуқуқҳои айбдоршавандагон ба ҳимоя ва бехатарӣ метавонанд бе таваҷҷуҳи шоиста аз ҷониби давлат вайрон карда шаванд.

Чӣ гуна ин парванда метавонад дар мавриди Тоҷикистон татбиқ шавад:

1. Тафтиши фаврӣ ва мустақил: Судҳои Тоҷикистон бояд фавран ба ариза дар бораи шиканча воқуниш кунанд, аз ҷумла дар ҳолатҳои, ки дар муассисаҳои тиббӣ руҳ медиҳанд. Тибқи меъёрҳои байналмилалӣ, чунин аризаҳо бояд дар доираи тафтиши мустақил баррасӣ шаванд, ки бе даҳолати мақомоте, ки метавонанд дар пинҳон кардани воқеияти шиканчаҳо манфиатдор бошанд, гузаронида шаванд.
2. Экспертизаи тиббии мустақил: Унсури муҳими тафтиш таъини экспертизаи тиббии мустақил мебошад, ки бояд аз ҷониби мутахассисони мустақил, ки бо

мақомоти ҳифзи ҳуқуқ робита надоранд, гузаронида шавад. Агар айбдор изҳор кунад, ки ӯ дар муассисаи тиббӣ аз шиканча зарар дидааст, суд бояд гузаронидани экспертизаро таъмин кунад, то сабтҳои тиббӣ ва натиҷаҳои табобатро санҷад. Ҳамаи гузоришҳои тиббӣ бояд аз ҷиҳати ҷой доштани сохтакорӣ ё тақаллуби далелҳо санҷида шаванд.

3. Ба ҷавобгарӣ кашидани табибон барои тақаллуби далелҳо: агар муайян карда шавад, ки гузоришҳои тиббӣ тақаллуб шудаанд ё табибон кӯшиш кардаанд воқеияти шиканчаҳоро пинҳон кунанд, ба ҷавобгарӣ кашидани табибон ва дигар кормандони тиббии дар тақаллуб иштирокдошта зарур аст. Муассисаҳои тиббӣ барои пинҳон кардани ҷиноятҳо истифода нашаванд ва нақши онҳо дар тафтиши шиканчаҳо бояд қатъиян назорат карда шавад.
4. Таъмини ҳуқуқҳои айбдоршавандагон: Дар Тоҷикистон судҳо бояд ба айбдоршавандагон ҳуқуқи пешниҳоди шикоят дар ҳолати муносибати бераҳмона, инчунин ҳуқуқи ҷимояро дар ҷараёни тафтишот таъмин кунанд. Судҳо бояд боварӣ ҳосил кунанд, ки айбдоршавандагон ба шиканча дучор намешаванд ва дар ҳолати чунин изҳоротҳо бояд ҳамаи тадбирҳоро барои ҷимояи онҳо андешанд, аз ҷумла фавран оғоз кардани парвандаи ҷиноятӣ ва таъмини экспертизаҳои мувофиқ.

Мисоли парвандаи «Алиев ва дигарон зидди Озарбойҷон» ёдовари муҳиме дар бораи он мебошад, ки гузаронидани тафтиши самаранок дар мавриди ариза дар бораи шиканча то ҷӣ андоза муҳим аст, алаҳусус вақте ки сухан дар бораи ҳолатҳое меравад, ки дар муассисаҳои тиббӣ руҳ медиҳанд. Мақомоти судии Тоҷикистон бояд қатъиян ба меъёрҳои байналмилалӣ риоя кунанд, мустақилияти тафтишро таъмин кунанд, маълумоти тиббиро санҷанд ва онҳоро, ки метавонанд дар пинҳон кардани шиканчаҳо даст дошта бошанд, ба ҷавобгарӣ кашанд.

Мисоли 3: Парвандаи «Гурҷистон зидди Русия»² ба айбдоркунӣ ба шиканча, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, марбут аст. Ин парванда, ки аз ҷониби Суди Аврупо оид ба ҳуқуқҳои инсон баррасӣ шудааст, ба ариза дар бораи шиканчаҳое марбут аст, ки нисбати аризадиханда татбиқ шудаанд, аз ҷумла дар муассисаи тиббӣ. Айбдоршаванда изҳор кардааст, ки ба ӯ тавассути муносибати бераҳмона ва шиканча, аз ҷумла зӯроварии ҷисмонӣ ва муносибат бо ӯ дар муассисаи тиббӣ, ки дар он зери ҲБС қарор дошт, зарар расонидаанд. Ҷанбаи муҳими ин парванда аз он иборат буд, ки табибон далелҳои беғаразонаи шиканча ва муносибати бераҳмонаро пешниҳод накарда, гузоришҳои тиббӣ бо нишондодҳои ҷабрдида муҳолифат доштанд.

Нуқтаҳои асосии парванда:

1. Ариза дар бораи шиканча ва муносибати бераҳмона дар муассисаи тиббӣ: Аризадиханда изҳор кардааст, ки дар ҷараёни боздошт ва нигоҳдорӣ дар ҲБС, инчунин дар ҷараёни қарор доштан дар муассисаи тиббӣ, ӯ аз шиканча ва муносибати бераҳмона зарар дидааст. Ин амалҳо зӯроварии ҷисмонӣ ва истифодаи чораҳои тиббиеро, ки мақсади табобатӣ надошта, балки барои расонидани дард ва азият истифода мешуданд, дар бар мегирифтанд.
2. Ихтилоф дар ҳуҷҷатҳои тиббӣ: Қайд намудан муҳим аст, ки ҳуҷҷатҳои тиббии дар ҷараёни мурофияи судӣ пешниҳодшуда бо изҳороти аризадиханда мувофиқ набуданд. Масалан, гузоришҳои тиббӣ мавҷудияти аломатҳои зӯроварӣ ё шиканчаҳоро тасдиқ намекарданд, сарфи назар аз он ки

аризадиҳанда дар бораи муносибати бераҳмона ва шиканча хабар дода буд. Ин ихтилофҳо дар ҳуҷҷатҳои тиббӣ ҳангоми қабули қарор аз ҷониби САҲИ нақши асосӣ бозиданд.

3. Тафтиши бесамар: Суд инчунин қайд кард, ки мақомоти миллӣ тафтиши лозимии ариза дар бораи шиканчаҳоро нагузарониданд. Мақомоти тафтишот мустақилият ва беғаразии санҷишро таъмин накарданд, ки метавонист ҳамаи шароити парвандаро муайян кунад. Тадбирҳои зарурӣ барои санҷиши ҳуҷҷатҳои тиббӣ, инчунин барои гузаронидани экспертизаи мустақил, ки метавонист воқеияти шиканчаҳоро тасдиқ ё рад кунад, андешида нашудаанд.

Суди Аврупо оид ба ҳуқуқи инсон эътироф кард, ки Русия Конвенсияи Аврупо оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои инсон, мушаххасан, моддаи 3-ро, ки шиканча ва муносибати бераҳмонаро манъ мекунад, вайрон кардааст. Дар қарори худ суд нишон дод, ки Русия тафтиши самаранок дар мавриди ариза дар бораи шиканчаро таъмин накардааст ва барои ҳимояи ҳуқуқҳои аризадиҳанда тадбирҳои шоиста наандешидааст.

Хулосаҳои асосӣ аз қарор:

1. Уҳдадории гузаронидани тафтиши самаранок: Суд қайд намуд, ки мақомоти давлатӣ вазифадоранд, ки тафтиши самаранок гузаронанд, агар оиди шиканча муроҷиат шавад, алалхусус агар ин шиканча дар муассисаҳои тиббӣ руҳ дода бошад. Ин тафтиш бояд беғаразона, мустақил ва ҳамаҷониба бошад. Суд таъкид кард, ки экспертизаҳои тиббӣ ва сабтҳо, агар онҳо ҳамчун далел истифода шаванд, бояд аз ҷиҳати дурустӣ ва мутобиқат бо воқеият санҷида шаванд.
2. Мустақилияти тафтиш ва экспертизаҳои тиббӣ: Яке аз нуқтаҳои асосӣ мустақилияти коршиносон мебошад. Суд таъкид кард, ки дар ҳолати аризаҳо дар бораи шиканча, алалхусус агар онҳо ба муассисаҳои тиббӣ марбут бошанд, экспертизаҳо бояд аз ҷониби мутахассисони мустақил, ки бо мақомоти тафтишот робита надоранд, гузаронида шаванд. Сабтҳои тиббӣ, боз ҳам, бояд аз ҷиҳати мавҷудияти тақаллуб ва ихтилофот бо шароити воқеии парванда санҷида шаванд.
3. Роҳ надодан ба тақаллуби маълумоти тиббӣ: Дар ин ҳолат ихтилофот дар ҳуҷҷатҳои тиббӣ барои муайян кардани он, ки Русия тафтиши самаранок нагузаронидааст, нақши муҳим бозиданд. Суди Аврупо қайд кард, ки чунин зиддиятҳо наметавонанд рад карда шаванд ва сохтакорӣ ё тақаллуби маълумоти тиббӣ вайронкунии ҷиддии ҳуқуқҳои инсон мебошад. Суд қайд кард, ки ин нисбати дурустии маълумоти пешниҳодшуда аз ҷониби мақомоти давлатӣ шубҳа ба вуҷуд меорад.
4. Тафтишоти бесамар аз ҷониби мақомоти миллӣ: Суд инчунин қайд кард, ки кишвар барои гузаронидани тафтиши самаранок чораҳои лозимӣ наандешидааст. Мақомоти миллӣ бояд мавҷудияти далелҳои шиканчаро муайян карда, сабтҳои тиббӣ ва дигар нишондодҳоро месанҷиданд, аммо ин амалҳо иҷро карда нашудаанд. Суд таъкид кард, ки бесамарии тафтиш вайрон кардани уҳдадории давлатҳо оиди таъмини ҳимоя аз шиканча ва муносибати бераҳмона мебошад.

Чӣ тавр ин парванда метавонад дар мавриди Тоҷикистон татбиқ карда шавад:

1. Тафтиши фаврӣ ва мустақил: вақте ки айбдоршаванда дар бораи шиканча, аз ҷумла дар бораи ҳолатҳое, ки дар муассисаҳои тиббӣ рӯй медиҳанд,

- шикоят мекунад, судҳои Тоҷикистон бояд фавран тафтишро оғоз кунанд. Ин бояд экспертизаи тиббии мустақилро низ дар бар гирад. Муҳим он аст, ки муассисаҳои тиббӣ имкони пинҳон кардани аломатҳои шиканчаро надошта бошанд ва ҳамаи гузоришҳои тиббӣ аз ҷиҳати ҳақиқӣ будан санҷида шаванд.
2. Мустақилии экспертизаи тиббӣ: дар сурати шикоятҳо дар бораи шиканча, махсусан агар ин шиканча дар муассисаҳои тиббӣ рӯй дода бошанд, суд бояд экспертизаи тиббии мустақил таъин кунад. Мутахассисоне, ки муоинаро мегузaronанд, бояд аз мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва муассисаҳои тиббӣ мустақил бошанд. Қори онҳо бояд ба муайян кардани ҳақиқат ва санҷиши мустақилонаи ҳолати айбдор, аз ҷумла мавҷудияти аломатҳои зӯрварӣ ва осеб равона карда шавад.
  3. Санҷиши ҳуҷҷатгузори тиббӣ: Дар Тоҷикистон, агар айбдоршаванда дар бораи шиканча дар муассисаи тиббӣ шакоят кунад, ҳамаи сабтҳои тиббӣ бояд бодикқат санҷида шаванд. Дар сурати ошкор шудани ихтилофҳо ё номувофиқатиҳо байни нишондоди айбдоршаванда ва гузоришҳои тиббӣ, суд вазифадор аст, ки тафтиши иловагӣ гузаронад. Судяҳо бояд таъмин намоянд, ки ҳуҷҷатҳои тиббӣ бо мақсади пинҳон кардани шиканча ё муносибати бераҳмона тақаллуб карда нашаванд.
  4. Ба ҷавобгарӣ кашидани гунаҳгорон: агар муайян карда шавад, ки кормандони тиббӣ ё дигар шахсон дар муассисаҳои тиббӣ дар шиканча иштирок доштаанд, онҳо бояд ба ҷавобгарӣ кашида шаванд. Дар Тоҷикистон, мисли дигар кишварҳо, табибон ва дигар кормандоне, ки дар шиканча ё пинҳон кардани он иштирок мекунад, бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд.
  5. Таъмини ҳуқуқҳои айбдоршавандагон: Судяҳо дар Тоҷикистон бояд ҳимояи ҳуқуқҳои айбдоршавандагонро, ки дар бораи шиканча шикоят мекунад, аз ҷумла ҳуқуқ ба дастрасӣ ба воситаҳои самараноки ҳимояи ҳуқуқиро таъмин намоянд. Ин ба ҳуқуқ ба шикоят аз амалҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ҳуқуқ ба гузарондани экспертизаи мустақил ва гирифтани кумаки ҳуқуқии тахассусӣ дахл дорад.

Тавсияҳо:

Баррасии парвандаҳои марбут ба шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бархӯрди ҳамаҷониба ва бисёрсатҳаро аз ҷониби судяҳои Тоҷикистон талаб мекунад. Шиканча дар муассисаҳои тиббӣ яке аз вайронкуниҳои ҷиддии ҳуқуқи инсон мебошад ва дар ҷунин ҳолатҳо судяҳо бояд қатъиян дар доираи қонун, бо назардошти ҳамаи ҷанбаҳои адолати судӣ, стандартҳои байналмилалӣ ва хусусиятҳои низоми ҳуқуқии кишвар амал кунанд. Дар зер якчанд тавсияҳо оиди баррасии ҷунин парвандаҳо оварда шудааст:

1. Мустаҳкам кардани заминаи ҳуқуқӣ

- **Дастрасӣ ба адолати судӣ:** Судяҳо бояд таъмин намоянд, ки ҳамаи қурбониёни шиканча, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, дастрасии баробар ба адолати судӣ дошта бошанд. Ин ташкили механизмҳои самараноки пешниҳоди шикоят ва муроҷиат ба судҳоро талаб мекунад.
- **Ба назар гирифтани уҳдадориҳои байналмилалӣ:** Тоҷикистон узви Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайринсонӣ ё таҳқирунандаи шаъну шараф, инчунин дигар созишномаҳои байналмилалӣ ҳимояи ҳуқуқи инсон мебошад. Судяҳо бояд ин уҳдадориҳоро ҳангоми баррасии парвандаҳо ба назар гиранд, ки ин

баланд бардоштани саводи ҳуқуқӣ оид ба уҳдадориҳо ва стандартҳои байналмилалӣ дар байни судяхоро талаб мекунад.

2. Мустақилият ва беғаразона будани судяхо

Судяхо бояд ҳангоми баррасии парвандаҳои шиканча мустақил бошанд ва ба таъсири мақомоти давлатӣ ё дигар тарафҳои манфиатдор роҳ надиханд. Амалияи судӣ бояд дар асоси принципҳои беғаразӣ ва адолати судӣ, бе таҳдид ё фишор ташаккул ёбад.

3. Исбот кардани шиканча: гузарондани экспертизаҳои судӣ

- **Экспертиза ва далелҳо:** Дар чунин парвандаҳо унсури муҳимтарин мавҷудияти далелҳои боэътимод, мисли хулосаҳои тиббӣ, нишондоди шоҳидон, сабти видео ё дигар далелҳо мебошад. Судяхо бояд тартиби лозимии гузарондани экспертизаҳои судӣ-тиббиро барои муайян кардани ҳодисаи шиканча ё муносибати бераҳмона таъмин намоянд.
- **Ҳамкорӣ бо мутахассисони мустақил:** Ҷалб намудани мутахассисони тиббӣ ва ҳомиёни ҳуқуқи мустақил муҳим аст, то беғаразона будани баҳодиҳии ҳодиса таъмин гардад, махсусан дар ҳолатҳои, ки мақомоти гумонбар ба шиканча бо муассисаҳои давлатӣ алоқаманд аст.

4. Омӯзонидани судяхо ва ҳомиёни ҳуқуқи инсон

Барои баррасии самарабахши парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ, ташкил намудани омӯзиши мунтазам барои судяхо, прокурорҳо ва ҳуқуқшиносон дар масъалаҳои ҳуқуқи инсон, стандартҳои байналмилалӣ ва стандартҳои таърифи дар муассисаҳои тандурустӣ зарур аст. Омӯзиш бояд инҳоро дарбар гирад:

- Аломатҳо ва шаклҳои шиканча, аз ҷумла зӯроварии равонӣ, на танҳо ҷисмонӣ.
- Хусусиятҳои даҳлати тиббӣ ва имкониятҳои сохтакорӣ ташхисҳо.
- Ҳуқуқҳои беморон, аз ҷумла ҳуқуқ ба муносибати инсондӯстона ва ҳуқуқ ба ҳимоя аз зӯроварӣ.

5. Созмонҳои ҳимояи ҳуқуқ ва таваҷҷуҳи ҷамъиятӣ

- **Ҳамкорӣ бо созмонҳои ҳомии ҳуқуқ:** Судяхо бояд фаъолона бо созмонҳои маҳаллӣ ва байналмилалӣ ҳомии ҳуқуқ ҳамкорӣ кунанд, то шаффофият ва самаранокии баррасии парвандаҳои шиканчаро таъмин намоянд.
- **Огоҳии ҷамъиятӣ:** Раванди судӣ бояд шаффоф бошад, то эътимоди аҳолиро ба низоми ҳуқуқӣ мустақкам кунад. Ошкор будани судҳо, паҳн кардани иттилоот дар бораи парвандаҳои судӣ ва натиҷаҳо метавонанд дар баланд бардоштани огоҳӣ ва мубориза бар зидди шиканча нақши муҳим бозанд.

6. Чораҳо барои пешгирии шиканча дар муассисаҳои тиббӣ

- **Муқаррар кардани меъёрҳои возеҳ:** дар муассисаҳои тиббӣ таҳия ва татбиқ намудани қоидаҳои дохилӣ, ки ҳимояи ҳуқуқҳои беморонро кафолат медиҳанд, муҳим аст. Судяхо бояд мавҷудияти чунин меъёрҳоро ҳангоми қабули қарор оид ба парванда ба назар гиранд.

- **Мониторинги доимӣ:** ба роҳ мондани низоми мониторинг ва назорат дар муассисаҳои тиббӣ барои муайян ва пешгирӣ кардани шиканча, махсусан дар муассисаҳое, ки беморон зерин назорати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қарор доранд, муҳим аст.

7. Муҳофизати қурбониёни шиканча

- **Кумаки ҳуқуқӣ:** Судяҳо бояд барои қурбониёни шиканча ҳуқуқ ба кумаки ҳуқуқии ройгон ва муҳофизати ҳуқуқҳояшонро, аз ҷумла тавассути ҷалби ҳуқуқшиносони таҳассусӣ, таъмин намоянд.
- **Муҳофизати шоҳидон:** Дар ҳолатҳое, ки ҷабрдидагон ё шоҳидон эҳтимолан ба таҳдид ё фишор дучор мешаванд, судҳо бояд муҳофизати шоҳидонро таъмин кунанд, аз ҷумла чораҳо барои таъмини беномӣ ва ҳимоя аз зӯровариҳои эҳтимолӣ.

8. Татбиқи ҷубронҳо

- **Ҷуброни одилонаи зарар:** Судяҳо бояд ҷуброни одилонаи зарари расонидашуда ба ҷабрдидагон, аз ҷумла ҷуброн барои зарари ҷисмонӣ ва маънавӣ, таъмин ва дигар хароҷотро таъмин намоянд. Ин қадами муҳим дар самти барқарор сохтани адолат ва пешгирии вайронкуниҳои оянда мебошад.

Баррасии парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ муносибати бодикқат бо назардошти ҳам ҷанбаҳои ҳуқуқӣ ва ҳам ҷанбаҳои иҷтимоиро талаб мекунад. Судяҳои Тоҷикистон бояд дар доираи қонун амал кунанд, мустақилияти раванди судиро таъмин намуда, ҳуқуқҳои қурбониёни шиканчаро ҳимоя кунанд. Инчунин ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, омӯзиши кормандони судӣ, шаффофии раванд ва муҳофизати ҷабрдидагон муҳим аст.

Тавсияҳо оид ба татбиқи ғояҳо дар амалияи судии Тоҷикистон:

1. **Омӯзонидани кормандони тиббӣ ва судяҳо:** бо мақсади пешгирии шиканча ва ошкор кардани ҳолатҳои иштироки кормандони тиббӣ дар шиканча, муҳим аст, ки омӯзиш барои кормандони тиббӣ ва судяҳо ташкил карда шавад. Ба табибон бояд нақши онҳо дар ҳифзи ҳуқуқи инсон, уҳдадориҳо оид ба огоҳ кардан дар бораи шиканча ва зарурияти ҳуҷҷатгузорию осебҳо шарҳ дода шавад. Судяҳо бояд дар самти дуруст дарк намудан ва арзёби кардани далелҳои шиканча, тарзи гузаронидани экспертизаҳои мустақил, инчунин сарувор доштан бо ин парвандаҳо аз нуқтаи назари ҳуқуқи инсон омӯзонидани шаванд.
2. **Таҳияи протоколҳо барои тафтиши шиканча:** қорӣ кардани протоколҳои стандартӣ, ки санҷиши мунтазами ҳуҷҷатгузорию тиббиро дар ҳолатҳои ҷой доштани шубҳа оиди шиканча таъмин мекунад, муҳим аст. Ин протоколҳо бояд ҳам ҷанбаҳои тиббӣ ва ҳам ҷанбаҳои ҳуқуқиро дар бар гиранд, то ҳолатҳои пинҳонсозии шиканча ва амалҳои номақбул аз ҷониби кормандони тиббӣ пешгирӣ шаванд.
3. **Қабули санадҳои меъёрӣ барои муҳофизати кормандони тиббӣ:** таъмин намудани кормандони тиббӣ бо кафолатҳои қонунии ҳимоя муҳим аст, агар онҳо дар бораи шиканчаи дар ҷараёни кори худ ошкоршуда хабар диҳанд. Тоҷикистон метавонад қонунҳоро қабул кунад ё тақвият диҳад, ки ҳимояи шахсонро, ки шиканча ё муомилаи ғайриинсониро дар доираи фаъолияти касбии худ фош мекунанд, таъмин намояд.
4. **Ҷалби созмонҳои байналмилалӣ ва мутахассисон:** Тоҷикистон бояд ҳамкорию фаъолро бо созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди СММ, САҲА, Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ идома диҳад. Ин созмонҳо метавонанд кумаки коршиносиро дар самти такмил додани амалияи судӣ ва таҳияи механизмҳои пешгирии шиканча дар муассисаҳои тиббӣ пешкаш кунанд.
5. **Гузоришҳои ҷамъиятӣ ва мониторинг:** Қадами муҳим ташаккул додани механизмҳои мониторинг ва ҳисоботдиҳии ҷамъиятӣ аз рӯи масъалаҳои мубориза бар зидди шиканча дар муассисаҳои тиббӣ хоҳад буд. Ин метавонанд гузоришҳои ҷамъиятӣ оиди ҳолати парвандаҳо дар низоми судӣ оид ба пешгирии шиканча, инчунин омори парвандаи шиканча, аз ҷумла дар соҳаи тиббӣ, бошад.

Татбиқи бомуваффақияти тавсияҳо оид ба пешгирии шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бархӯрди маҷмуиро талаб мекунад, ки ҳам таъминоти ҳуқуқӣ ва ҳам низоми маориф барои судяҳо ва кормандони тиббиро дар бар мегирад. Пешбинӣ карда мешавад, ки чунин чораҳо на танҳо дар такмил додани амалияи баррасии парвандаҳои марбут ба шиканча кумак мекунанд, балки ҳуқуқи инсонро дар Тоҷикистон тақвият медиҳанд ва ҷомеаи боз ҳам одилона ва инсонмехвар созмон медиҳанд.

Рӯйхатҳои назорати амалӣ, қолибҳои қарорҳои судӣ ва саволҳои намунавӣ барои арзёбии иқрорҳои маҷбурӣ ва вайронкуниҳои мувофиқавӣ

Рӯйхати назорати барои арзёбии иқрори маҷбурӣ:

1. Санҷиши шароитҳои боздошт:

- Оё шароитҳои боздошти айбдоршаванда мутобиқ ба талаботи қонунгузори Тоҷикистон ва меъёрҳои байналмилалӣ буд?
- Оё айбдоршаванда саривақт дар бораи ҳуқуқҳояш, аз ҷумла ҳуқуқи хомӯшӣ, ҳуқуқи доштани ҳимоятгар ва ҳуқуқи машварат бо адвокат, огоҳ карда шуд?
- Оё чораҳо барои пешгирии сӯиистифодаҳои эҳтимолӣ аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ пешбинӣ карда шуда буд (масалан, назорати боздошт)?

2. Санҷиши усулҳои пурсиш:

- Оё усулҳои пурсише истифода шуданд, ки тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ ва Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд ҳамчун шиканча ё муносибати бераҳмона арзёбӣ шаванд?
- Оё айбдоршаванда дар вақти пурсиш таҳти фишори ҷисмонӣ ё раванӣ қарор дода шуд?
- Оё пурсиш дар ҳузури адвокат гузаронида шуд ва дар акси ҳол, чаро ин ҳуқуқҳо вайрон карда шуданд?
- Оё сабтҳои пурсиш (видеосабт ё аудиосабт) мавҷуд буданд ва агар не, чаро онҳо таъмин карда нашуданд?

3. Тафтиши далелҳо дар бораи шиканча:

- Оё экспертизаи судӣ-тиббӣ мустақил барои муайян кардани ҳақиқати татбиқи шиканча ё муносибати бераҳмона гузаронида шуд?
- Оё далелҳо (ҷисмонӣ, ҳуҷҷатӣ) ҷамъоварӣ шуда буданд, ки айбдоркунӣ ба шиканчаро тасдиқ ё рад мекунанд?
- Агар айбдоршаванда иддао мекард, ки иқрор таҳти таъсири шиканча гирифта шуда буд, оё ин иддао дар доираи парвандаи ҷиноятӣ тафтиш карда шудааст?
- Оё суд натиҷаҳои муоинаи тиббӣ ва шаҳодати шоҳидонро, ки ҳақиқати муносибати бераҳмонаро тасдиқ мекунанд, ба назар гирифт?

4. Арзёбии мувофиқати далелҳо ба меъёрҳои байналмилалӣ:

- Оё далелҳо ва маводҳои парванда ба меъёрҳои мувофиқ аст, ки дар Протоколи Истанбул баён шудаанд (масалан, ҳангоми арзёбии шиканча ё муносибати бераҳмонаи эҳтимолӣ)?
- Оё санҷишҳои иловагӣ ё экспертизаи мустақил дар бораи масъалаҳои баҳснок, ки бо қонунӣ будани гирифтани иқрор алоқаманданд, гузаронида шудаанд?
- Оё далелҳои пешниҳод шуда буданд, ки метавонистанд қонунӣ будани иқрорро ва набудани таъсири зӯрварӣ, таҳдид ё фиребро тасдиқ кунанд?

- Оё суд хатоҳо ё камбудихои эҳтимоли дар тафтишот ва пешниҳоди далелҳоеро ба назар гирифт, ки метавонианд ба одилона будани раванд таъсир расонанд?

5. Муносибати умумӣ ба риояи ҳуқуқҳои айбдоршаванда:

- Оё айбдоршаванда ба боздошт ё пурсиши худсарона, бо вайрон кардани муҳлатҳо ё шартҳои, ки қонунгузори Тоҷикистон ва меъёрҳои байналмилалӣ муқаррар намудаанд, дучор шуда буд?
- Оё ҳуқуқҳои айбдоршаванда ба тафтиши одилонаи судӣ ва ҳимоя, аз ҷумла пешниҳоди саривақтии адвокат ва имкони ба таври самаранок мавриди баҳс қарор додани айбдоркунӣ арзёбӣ карда шудаанд?
- Оё чораҳо барои пешгирии таъйиз нисбат ба айбдоршаванда андешида шуда буданд ва хусусиятҳои монеаҳои фарҳангӣ ва забонӣ дар раванди тафтиши судӣ ба назар гирифта шуда буданд?

Ин саволҳо ба суд имкон медиҳанд, ки қонунӣ ва одилона будани иқрори маҷбуриро бодикқат арзёбӣ кунад ва на танҳо қонунҳои миллӣ, балки уҳдадорихои байналмилалӣ Тоҷикистон дар соҳаи ҳимояи ҳуқуқи инсонро низ ба назар гирад.

Мисолҳо аз амалияти судии ҷаҳонӣ ва тавсияҳо оид ба татбиқи онҳо дар амалияи судии Тоҷикистон

№	Тавсия	Асос	Мисол аз амалияи ҷаҳонӣ	Тавсияҳо барои татбиқ дар Тоҷикистон
1	Истифодаи Протоколи Истанбул барои тафтиши шиканча дар муассисаҳои тиббӣ	Протоколи Истанбул тавсияҳои возеҳ оид ба ҷамъоварию далелҳои шиканча ва муносибати бераҳмона, махсусан дар муассисаҳои тиббӣ пешниҳод мекунад. Судяҳо бояд талаб кунанд, ки ҳамаи ҳолатҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бо истифодаи ин меъёрҳо тафтиш карда шаванд.	САҲИ, парвандаи "Асланян зидди Арманистон" : Суди Аврупо оиди ҳуқуқи инсон муайян кард, ки далелҳои шиканча дар маҳбасҳо, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, бояд мувофиқи қоидаҳои дар Протоколи Истанбул баёншуда ба даст оварда шаванд, аз ҷумла муоинаҳои тиббии мустақил. Суд эътироф кард, ки набудани чунин тафтиш ҳуқуқҳои инсонро вайрон мекунад.	Дар Тоҷикистон татбиқ кардани расмиётҳои ҳатмӣ барои коршиносони судӣ-тиббӣ ҳангоми тафтиши ҳолатҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ, бо истифодаи экспертизаи тиббии мустақил ва таъмини мустақилияти тафтиш, махсусан дар ҳолати ҳуқуқвайронкунии эҳтимоли дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ ё муассисаҳои равонпизишкӣ муҳим аст. Судяҳо бояд талаб кунанд, ки дар ҳар як ҳолати шиканча дар муассисаҳои тиббӣ таҳлили амиқ бо назардошти ҳамаи ҷанбаҳои Протоколи Истанбул гузаронида шавад.
2	Эътироф ва ҳуҷҷатгузорию аломатҳои	Судяҳо бояд кафолат диҳанд, ки ҳуҷҷатгузорию	Парвандаи "Ҷумҳурии Итолиё бар зидди	Дар Тоҷикистон судҳо бояд аз муассисаҳои

№	Тавсия	Асос	Мисол аз амалияи ҷаҳонӣ	Тавсияҳо барои татбиқ дар Тоҷикистон
	тиббии шиканча	тиббӣ дар парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббӣ кофӣ ва мувофиқи меъёрҳои байналмилалӣ бошад. Ин ҳуҷҷатгузори дақиқи осебҳои дар натиҷаи шиканча гирифташуда ва таъсири онҳо ба саломатии ҷабрдидаро дар бар мегирад.	Халилов" : Суди Аврупо муайян кард, ки дар ҳолати шиканчаи эҳтимолӣ бояд ҳамаи аломатҳои ҷисмонӣ ва равонӣ, ки муносибати бераҳмонаро нишон медиҳанд, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ, бояд ҳуҷҷатгузорӣ карда шаванд. Дар парвандаи Халилов суд эътироф кард, ки экспертизаи тиббии мустақил набуд, ки ин исботи шиканчаро душвор сохт.	тиббӣ ва коршиносони судӣ-тиббӣ ҳуҷҷатгузори ҳатмии ҳамаи осебҳои марбут ба шиканчаро талаб кунанд, аз ҷумла дар муассисаҳои тиббӣ. Ин экспертизаи тиббии мустақилро дар бар мегирад, ки бояд фавран пас аз мурочиати ҷабрдидагон гузаронида шавад. Муҳим аст, ки натиҷаҳо муфассал бошанд ва ба меъёрҳои байналмилалӣ мувофиқат кунанд.
3	Таъмини экспертизаи судӣ-тиббии мустақил	Дар ҳолати шубҳаҳо нисбати шиканча дар муассисаҳои тиббӣ судяҳо бояд гузаронидани экспертизаи судӣ-тиббии мустақилро талаб кунанд, то беғарозона ва набудани бархурди манфиатҳоро таъмин намоянд.	Парвандаи "Чибел зидди Федератсияи Россия" : Дар ин парванда Суди Аврупо эътироф кард, ки дар ҳолати шиканча дар муассисаҳои тиббӣ экспертизаи мустақил зарур аст, ки бояд аз ҷониби табибоне гузаронида шавад, ки бо сохторҳои давлатие алоқаманд нестанд, ки дар он зӯроварӣ эҳтимолан ҷой дошт.	Дар Тоҷикистон зарур аст, ки дастрасӣ ба коршиносони судӣ-тиббии мустақил барои тафтиши шиканча, махсусан дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ ва беморхонаҳои равонпизишкӣ таъмин карда шавад. Судяҳо бояд гузаронидани чунин экспертизаҳоро талаб кунанд, то

№	Тавсия	Асос	Мисол аз амалияи ҷаҳонӣ	Тавсияҳо барои татбиқ дар Тоҷикистон
				тақаллуби далелҳоро пешгирӣ кунанд ва тафтиши одилонро таъмин намоянд.
4	Ҳуҷҷатгузори оқибатҳои равонии шиканча	Ғайр аз осебҳои ҷисмонӣ, судяҳо бояд оқибатҳои равонии шиканчаро низ ба назар гиранд, ки метавонанд тавассути бемориҳои дарозмуддат, ба монанди бемории стресси посттравматикӣ зоҳир шаванд.	Парвандаи "Алиев зидди Озарбойҷон" : Суд эътироф кард, ки барои арзёбии шиканча танҳо далелҳои ҷисмонӣ кофӣ нест. Инчунин арзёбии равонии қурбониёни шиканча зарур аст, зеро таъсири дарозмуддати равонӣ метавонад ҳамчун зӯрвариҳои ҷисмонӣ харобиовар бошад.	Дар Тоҷикистон судяҳо бояд экспертизаҳои равопизишкии ҳатмӣ барои қурбониёни шиканчаро талаб кунанд, то оқибатҳои дарозмуддати равонии зӯрварӣ, махсусан дар муассисаҳои тиббӣ ба назар гирифта шаванд, ки дар онҳо қурбониён метавонанд таҳти зӯрвариҳои тиббӣ ё таъбати ғайриқонунӣ қарор гиранд.
5	Кафолат додани ҳуқуқҳои ҷабрдидагон ба ҳимоя ва ҷаброн	Судяҳо бояд ҳуқуқҳои ҷабрдидагон ба ҳимоя ва ҷаброн, аз ҷумла кумаки ҳуқуқӣ ва дастрасӣ ба тафтиши одилонаи судиро таъмин кунанд.	Парвандаи "Генриетта Шах зидди Булғористон" : Дар ин парванда Суди Аврупо оиди ҳуқуқҳои инсон муайян кард, ки рад кардани ҷаброн ба қурбониёни шиканча вайронкунии Конвенсияи Аврупо аст. Суд эътироф кард, ки ҷаброн ва ҳимояи ҳуқуқӣ ҷузъи муҳими адолати судӣ барои ҷабрдидагон мебошад.	Дар Тоҷикистон ҷабрдидагони шиканча дар муассисаҳои тиббӣ бояд ҳуқуқи ҷаброни муносиб ва ҳимояро дошта бошанд. Судяҳо бояд дастрасии ҷабрдидагон ба кумаки ҳуқуқиро таъмин кунанд ва кафолат диҳанд, ки онҳо метавонанд ҷаброни одилона барои осебҳои ҷисмонӣ

№	Тавсия	Асос	Мисол аз амалияи ҷаҳонӣ	Тавсияҳо барои татбиқ дар Тоҷикистон
				ва равонии аз шиканча расонидашударо дарёфт кунанд.
6	Омузонидани судяҳо ва коршиносони тиббӣ оид ба меъёрҳои байналмилалӣ	Судяҳо ва коршиносони судӣ-тиббӣ бояд мунтазам дар самти меъёрҳои байналмилалӣ тафтиши шиканча, аз ҷумла Протоколи Истанбул омӯзиш гиранд.	Суди байналмилалӣ ҷиноятӣ (СБҶ): Дар СБҶ мунтазам барои судяҳо ва прокурорҳо аз рӯи масъалаҳои татбиқи меъёрҳои байналмилалӣ дар соҳаи шиканча тренинго гузаронида мешавад. Ин ба таъмини риояи ҳуқуқҳои инсон ва тафтиши самараноктари парвандаҳои шиканча кумак мекунад.	Дар Тоҷикистон бояд барои судяҳо ва коршиносони тиббӣ дар масъалаҳои тафтиши шиканча дар муассисаҳои тиббӣ тренингои мунтазам ташкил карда шавад. Ин тренинго бояд ба риояи меъёрҳои байналмилалӣ ва расмиёти Протоколи Истанбул равона карда шаванд.

Шарҳи тавсияҳо:

- Истифодаи Протоколи Истанбул:** Аҳамияти ин меъёр аз он иборат аст, ки он дастурамалҳои муфассал оид ба ҳуҷҷатгузорию шиканча, аз ҷумла аломатҳои ҷисмонӣ ва равонӣ, пешниҳод мекунад ва оид ба гузаронидани экспертизаҳои мустақил тавсияҳо медиҳад. Дар ҳолате, ки сухан дар бораи шиканча дар муассисаҳои тиббӣ меравад, судяҳо бояд риояи ин қоидаҳоро талаб кунанд, то беғаразона будани тафтишро таъмин намоянд.
- Эътирофи аломатҳои тиббии шиканча:** Судяҳо бояд аз коршиносони тиббӣ ҳуҷҷатгузорию муфассали ҳамаи осебҳои дар натиҷаи шиканча гирифташударо талаб кунанд. Ин метавонад на танҳо осебҳои ҷисмонӣ, балки далелҳои таъсири равониро низ дар бар гирад, ба монанди ҳолати стресс посттравматикӣ.
- Экспертизаи судӣ-тиббии мустақил:** Барои пешгирии барҳурди манфиатҳо ва таъмини беғаразӣ, судяҳо бояд ҷалби коршиносони мустақил барои гузаронидани санҷишҳоро дар ҳолатҳои шиканча таъмин кунанд. Ин махсусан дар ҳолатҳое муҳим аст, ки агар шиканчаи эҳтимолӣ дар муассисаҳои тиббӣ рух дода бошад.
- Оқибатҳои равонии шиканча:** Муҳим аст, ки судҳои Тоҷикистон аҳамияти осебҳои равониро дар парвандаҳои шиканча дарк кунанд. Коршиносони равоншинос бояд ба раванди арзёбии таъсири дарозомуддати шиканча ба ҷабрдидагон ҷалб карда шаванд.

5. **Чуброн ва ҳимояи ҳуқуқҳои қабрдидагон:** Ҳуқуқ ба чуброн ва ҳимоя унсури муҳими тафтиши одилонаи судӣ аст. Судяҳо бояд имкони гирифтани чуброн барои зарари аз шиканча расидаро барои қабрдидагон таъмин кунанд.
6. **Омӯзиши судяҳо ва коршиносон:** Барои он ки низоми судӣ парвандаҳои шиканча дар муассисаҳои тиббиро самаранок тафтиш карда тавонад, судяҳо ва коршиносони тиббӣ дар самти меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди Протоколи Истанбул, бояд мунтазам омӯзиш гиранд ва аз тағйироти охириин дар соҳаи ҳуқуқи инсон огоҳ бошанд.

Намунаи қарори судӣ оиди парванда дар бораи шиканча:

1. Муқаддима

- **Тавсифи ҳолатҳои парванда**
  - Дар ин парванда айбдоркунӣ ба содир кардани қинояте баррасӣ мешавад, ки аз тарафи айбдоршаванда содир шудааст, дар ҳоле ки айбдоршаванда иддао мекунад, ки иқрои зери таъсири шиканча аз тарафи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ гирифта шудааст.
  - Маълумот дар бораи сана ва ҷойи боздошти айбдоршаванда, шароити нигоҳдории ӯ, инчунин хусусиятҳои баргузори пурсишҳо оварда мешавад.
- **Истинодҳо ба баёнотҳои айбдоршаванда дар бораи истифодаи шиканча:**
  - Айбдоршаванда изҳор дошт, ки дар раванди боздошт ва пурсиш ӯ мавриди зӯроварии ҷисмонӣ, таҳдидҳо ва фишори равонӣ қарор гирифтааст, ки ин боиси гирифтани иқрои бардурӯғ гаштааст.
  - Қайд карда мешавад, ки айбдоршаванда фавран дар бораи истифодаи шиканча, ё ҳангоми пурсиш, ё дар рафти чаласаи якуми судӣ хабар додааст.

2. Тафтиши далелҳо

- **Изҳороти айбдор дар бораи шиканча:**
  - Тафсилоти нишондодҳои айбдоршаванда оварда мешаванд, ки дар он ӯ ба амалҳои мушаххасе ишора мекунад, ки онҳоро шиканча меҳисобад (масалан, латукӯб, таҳдидҳо, маҳрум кардан аз хоб ва хӯрок).
  - Баҳо дода мешавад, ки оё ин изҳорот бо далелҳо ё нишондоди шохидони дигар тасдиқ шудаанд.
- **Натиҷаҳои экспертизаи судӣ-тиббӣ:**
  - Хулосаҳои экспертизаи судӣ-тиббӣ, агар чунин экспертиза гузаронида шуда бошад, ки ба мавҷудияти аломатҳои осебҳои ҷисмонӣ ё дигар нишонаҳои зӯроварӣ марбут мебошанд, оварда мешаванд.
  - Нишон дода мешавад, ки агар экспертиза гузаронида нашуда бошад, ё агар коршиносон нишонаҳои возеҳи шиканчаро ошкор накарда бошанд ва сабабҳои эҳтимолии чунин хулосаҳо шарҳ дода мешаванд.
- **Протоколҳои пурсиш:**
  - Маълумот дар бораи баргузори пурсишҳои айбдоршаванда, аз ҷумла дар бораи ҳузур доштани адвокат ҳангоми пурсишҳо, дар бораи риояи меъёрҳои муҳофизатӣ оварда мешавад.
  - Агар сабтҳои пурсишҳо мавҷуд бошанд, таҳлил карда мешавад, ки оё онҳо тибқи талаботи қонунгузорӣ гузаронида шудаанд, инчунин қонуният ва эътиборнокии онҳо тафтиш карда мешавад.

3. Арзёбии қонуниятӣ далелҳо

- **Арзёбии он, ки оё далелҳо дар натиҷаи шиканча ё рафтори бераҳмона ба даст омадаанд:**

- Масъалае тафтиш карда мешавад, ки оё нишондодҳои айбдоршаванда ё дигар далелҳои, ки аз тарафи айбдоркунанда пешниҳод шудаанд, ба нишонаҳои далелҳои зери таъсири шиканча ё фишори ғайриқонунӣ гирифташуда мувофиқат мекунад.
- Таҳлили мувофиқати шароитҳои боздошт, пурсиш ва муошират бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба стандартҳои, ки аз тарафи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, КМҶ Тоҷикистон ва ҳуқуқи байналмилалӣ муқаррар шудаанд, оварда мешавад.
- **Татбиқи моддаи 88(1) КМҶ Тоҷикистон дар бораи истисноии далелҳои, ки бо роҳи ғайриқонунӣ гирифта шудаанд:**
  - Нишон дода мешавад, ки тибқи моддаи 88(1) КМҶ Тоҷикистон, далелҳои, ки бо роҳи ғайриқонунӣ (аз ҷумла тавассути шиканча) гирифта шудаанд, наметавонанд ҳамчун далел дар раванди судӣ истифода шаванд.
  - Арзёбӣ карда мешавад, ки оё далелҳои, ки дар ҷараёни шиканча гирифта шудаанд, аз парванда истисно шудаанд ва барои таъмини адолати тафтишот чӣ гуна тадбирҳо андешида шудаанд.

4. 4. Хулоса ва қарор

- **Хулоса дар бораи он, ки оё ҳуқуқи айбдоршаванда вайрон шудааст:**
  - Суд қарор қабул мекунад, ки оё ҳуқуқи айбдор, хусусан ҳуқуқи ӯ ба озодӣ аз шиканча, ҳуқуқ ба ҳимоя ва ҳуқуқ ба муҳофизат одилонаи судӣ вайрон шудааст.
  - Арзёбӣ карда мешавад, ки оё аз тарафи мақомоти тафтишот ё дигар мансабдорон вайронкуниҳои содир шудаанд, ки боиси вайрон шудани ҳуқуқи айбдоршаванда гардидаанд.
- **Қабули қарор дар бораи қобили қабул будан ё набудани далелҳо:**
  - Суд тасмим мегирад, ки тибқи қонун кадом далелҳо қобили қабул ва кадом далелҳо ғайри қобили қабул ҳастанд, хусусан далелҳои, ки бо роҳи ғайриқонунӣ ё бо вайрон кардани ҳуқуқи айбдоршаванда ба даст омадаанд.
  - Агар иқрори айбдоршаванда зери таъсири шиканча гирифта шуда бошад, чунин иқрор бояд аз далелҳои истисно карда шаванд ва суд вазифадор аст далелҳои боқимондари арзёбӣ кунад, то қарори асоснок қабул кунад.

Эзоҳҳо:

- Суд метавонад ба стандартҳои байналмилалӣ, аз қобили Конвенсияи зидди шиканча, инчунин ба қарорҳои судҳои байналмилалӣ истинод кунад, агар ин барои таъмини адолати раванд зарур бошад.
- Муҳим аст, ки қарори суд инчунин ҳимояи ҳуқуқи айбдоршавандаро таъмин кунад ва дар бораи оқибатҳо барои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои вайрон кардани ҳуқуқи инсон огоҳӣ диҳад.

Ин намуна ба судья дар Тоҷикистон кумак мекунад, ки ҳамаи ҳолатҳои парвандаро муфассал тафтиш кунад ва қарори одилонае қабул кунад, ки ба стандартҳои ҳуқуқӣ ва уҳдадорҳои байналмилалӣ мувофиқат мекунад.

Саволҳои назоратии мутобиқшуда барои судяҳои Тоҷикистон, ки ба арзёбии вайронкуниҳои муурофиавӣ дар заминаи ҳуқуқ ва озодиҳои айбдоршаванда дар раванди ҷиноӣ рағона карда шудаанд. Ин саволҳо хусусиятҳои қонунгузори милли, инчунин стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон, аз ҷумла Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КМҶ-ро ба назар мегиранд.

1. Қонуниятӣ боздошт:

- **Оё боздошт мувофиқи қонун анҷом дода шуд?**
  - Оё боздошти айбдоршаванда тибқи Кодекси муурофиавӣ ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (КМҶ Тоҷикистон) арзёбӣ шудааст?
  - Оё талаботи дар бораи асосҳои қонунии боздошт, аз қабилӣ мавҷудияти далелҳои кофӣ барои гумони содир шудани ҷиноят риоа шудаанд?
  - Оё барои боздошт бо тартиби муқарраршуда иҷозат дода шудааст, агар он иҷозаи судиро талаб мекард (масалан, дар ҳолати боздошти дарозмуҳлат)?
- **Оё ҳангоми боздошт меъёрҳои муурофиавӣ риоа шудаанд?**
  - Оё ҳамаи ҳуҷҷатҳои муурофиавӣ, ки бо боздошт алоқаманданд (масалан, протоколи боздошт) ба таври лозимӣ ба расмият дароварда шудаанд?
  - Оё чораҳои муурофиавӣ, ки дар қонун пешбинӣ шудаанд, дар ҳолати боздошт истифода шудаанд (масалан, огоҳ кардани ҳешовандон, тартиб додани протоколи боздошт, нишон додани ҳуқуқ ба ҳимоя)?
  - Оё муҳлатҳои боздошт, ки дар КМҶ Тоҷикистон нишон дода шудаанд, риоа шудаанд (масалан, боздошт на зиёда аз 48 соат бе иҷозати суд)?

2. Ҳуқуқҳои айбдоршаванда:

- **Оё ба айбдоршаванда дар бораи ҳуқуқҳои ӯ маълумот дода шудааст?**
  - Оё айбдоршаванда саривақт дар бораи ҳуқуқҳои муурофиавӣ худ, аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳомушӣ, ҳуқуқ ба адвокат ва ҳуқуқ ба шикоят оиди боздошт ва боздоштгоҳ огоҳ карда шудааст?
  - Оё кори тавзеҳотӣ ба таври лозимӣ иҷро шудааст, то айбдоршаванда ҳуқуқи худро дар ҳамаи марҳилаҳои рағанд (боздошт, пурсиш, муурофиаи судӣ) дарк карда тавонад?
- **Оё ӯ ба ҳимоя ва кумаки тиббӣ дастрасӣ дошт?**
  - Оё ба айбдоршаванда дар ҳамаи марҳилаҳои рағанд, аз лаҳзаи боздошт, адвокат пешниҳод шуда буд, махсусан агар ҳуқуқи ӯ маҳдуд карда шуда бошад?
  - Оё шароит барои он фароҳам оварда шудааст, ки айбдоршаванда аз ҳуқуқ ба ҳимоя истифода бурда тавонад, аз ҷумла имкони мулоқот бо адвокат пеш аз пурсиш?
  - Оё айбдоршаванда ба кумаки тиббӣ дастрасӣ дошт, махсусан агар ӯ дар бораи осебҳо ё бемориҳои эҳтимолие, ки дар натиҷаи боздошт ё пурсиш гирифтааст, хабар додааст?

3. Истифодаи шиканча ё таҳдидҳо:

- **Оё пурсишҳо бо истифодаи зӯрварӣ гузаронида шудаанд?**

- Оё пурсишхое, ки дар онҳо айбдоршаванда иқрор шудааст, бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдидҳо гузаронида шудаанд?
- Оё далелҳои мавҷуданд, ки дар бораи истифодаи зӯроварии ҷисмонӣ дар раванди пурсишҳо шаҳодат медиҳанд (масалан, нишондодҳои шоҳидон, хулосаҳои тиббӣ)?
- Оё ба айбдоршаванда шароит пешниҳод шудааст, то ӯ мавқеи худро озодона, бе таҳдидҳо ё маҷбурсозӣ баён карда тавонад?
- **Оё айбдоршавандагон мавриди фишори равонӣ қарор гирифтаанд?**
  - Оё нисбати айбдоршаванда усулҳои равонии фишор, аз қабилӣ таҳдидҳо, манипулятсия ё гумроҳ кардан дар бораи оқибатҳои нишондодҳо истифода шудаанд?
  - Оё далели истифодаи усулҳои равонии фишор дар чараёни пурсиш ҳамчун вайронкунии ҳуқуқи айбдоршаванда баррасӣ шудаанд?
  - Оё иқрорҳои айбдоршаванда дар шароити зӯроварии равонӣ гирифта шудаанд, ки ин метавонад эътиборнокии онҳоро зери шубҳа қарор диҳад?

Ин саволҳо ба судьяи Тоҷикистон кумак мерасонанд, ки ҳамаи ҳолатҳои парвандаро муфасал ва одилона арзёбӣ кунанд, аз ҷумла риояи ҳуқуқи айбдоршаванда ва мувофиқати раванд ба меъёрҳои ҳуқуқ, мурофияи одилонаи судиро таъмин намояд.

Намунаҳои мутобиқшудаи протоколҳо барои баррасии шикоятҳо дар бораи шиканча, таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ ва таъмини ҷимояи ҷабрдидагон дар раванди судӣ, бо назардошти қонунгузори Тоҷикистон.

а) Протоколи баррасии шикоятҳо дар бораи шиканча:

1. Қабули шикоят:

- **Санаи пешниҳоди шикоят:** [Санаи пешниҳоди шикоятро нишон диҳед].
- **Мақоми судӣ, ки шикоятро қабул мекунад:** [Номи судро нишон диҳед].
- **Мундариҷаи шикоят:**
  - Шикояти айбдоршаванда [ном ва насаб] дар бораи амалҳои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки марбут ба истифодаи шиканча ва муносибати бераҳмона дар раванди боздошт, пурсиш ё нигоҳдошт дар маҳбас мебошад.
  - Дар шикоят айбдоршаванда навъҳои мушаххаси шиканчаро (масалан, латуқӯб, таҳдиди марг, фишори равонӣ ва ғ.) нишон медиҳад, ки нисбат ба ӯ истифода шудаанд.
- **Қабули қарор:**
  - Суд вазифадор аст, ки шикоятро фавран ба қайд гирад ва дар бораи қабули ариза барои баррасӣ қарор қабул кунад. Судя санаи баргузори муҳокимаи пешакиро муайян менамояд.
  - Огоҳ кардани тарафҳо ва прокурор дар бораи шикояти воридшуда, инчунин дар бораи вақти муҳокимаи пешакӣ.

2. Муҳокимаи пешакӣ:

- **Санаи муҳокима:** [Санаи муҳокимаи пешакиро нишон диҳед].
- **Чораҳои, ки аз тарафи суд андешида мешаванд:**
  - Суд ариза дар бораи шиканчаро баррасӣ мекунад ва дар бораи зарурати таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ барои санҷиши ҳолати саломатии айбдоршаванда қарор қабул мекунад.
  - Суд инчунин метавонад дар бораи пурсиши шоҳидон (агар чунин шоҳидон мавҷуд бошанд) барои гирифтани маълумоти иловагӣ дар бораи ҳодисаҳои истифодаи шиканча қарор қабул кунад.
  - Қарор қабул карда шуд, ки ба айбдоршаванда дастрасӣ ба адвокат фароҳам оварда шавад, агар ин амал то ҳол амалӣ нашуда бошад.

3.3. Арзёбии далелҳо:

- **Далелҳои ҷамъоваришуда:**
  - **Нишондодҳои айбдоршаванда:** нишондодҳои айбдоршавандае оварда мешаванд, ки тасдиқ мекунад, ки иқрор зери фишор ва таҳдидҳо гирифта шудааст.
  - **Арзёбии нишондодҳои тиббӣ,** аз ҷумла маълумотнома дар бораи ҳолати саломатии айбдоршаванда пеш ва пас аз боздошт.
  - **Нишондодҳои шоҳидон:** агар шоҳидон бошанд, нишондодҳои онҳо, ки изҳороти айбдорро дар бораи шиканча тасдиқ ё рад мекунанд.
  - **Далелҳои физикӣ:** Ҳуҷҷатҳои, ки мавҷудияти ҷароҳатҳо ё дигар аломатҳои зӯровариро тасдиқ мекунанд.

4. Дастур ба прокурор:

- **Амалҳои пешбинишудаи прокурор:**
  - Суд ба прокурор дастур медиҳад, ки тафтишоти мустақилро оид ба ҳолати шиканҷаҳои изҳоршуда гузаронад.
  - Ба прокурор супориш дода мешавад шоҳидонро пурсиш кунад ва амалҳои иловагии тафтишотӣ барои муайян кардани ҳамаи чузъиёти парвандаро анҷом диҳад.

б) Протоколи таъини экспертизаи судӣ-тиббӣ:

1. Таъини коршинос:

- **Санаи таъини коршинос:** [Санаро нишон диҳед].
- **Интиҳоби коршинос:** Суд коршиносони мустақили судӣ-тиббиро таъин мекунад, ки барои гузаронидани экспертизаҳо аккредитатсия доранд, бо назардошти талаботи Протоколи Истанбул (Дастурамал барои гузаронидани тафтишоти тиббӣ дар ҳолатҳои шиканҷа).
- **Салоҳияти коршинос:** Коршинос бояд салоҳияти мувофиқ ва таҷриба дар соҳаи тиб, криминалистика ва ҳуқуқи инсон дошта бошад.

2. Муоинаи айбдоршаванда:

- **Санаи санҷиш:** [Санаи санҷишро нишон диҳед].
- **Натиҷаҳои муоина:** Коршинос муоинаи айбдоршавандаро барои ошкорсозии аломатҳои шиканҷа, муносибати бераҳмона ё дигар навъҳои зӯрварӣ мегузаронад.
  - **Муоина инҳоро дар бар мегирад:** муоинаи пӯст, тафтиши аломатҳои осебҳои ҷисмонӣ, арзёбии ҳолати равонии айбдоршаванда, инчунин ошкорсозии оқибатҳои эҳтимолии дарозмуддати шиканҷа.
  - Коршинос бояд ҳамаи тағйироти ҷисмонӣ ва равониро сабт кунад, ки метавонанд дар бораи истифодаи шиканҷа шаҳодат диҳанд.

3. Ҳуҷҷатгузори натиҷаҳо:

- **Хулосаи коршинос:**
  - Ҳамаи натиҷаҳои муоина бояд ба таври ҳуҷҷатӣ дар намуди ҳисоботи муфассал, ки тавсифи ҷароҳатҳои ошкоршуда ва дигар аломатҳои зӯрвариро дар бар мегирад, сабт карда шаванд.
  - Коршинос инчунин вазифадор аст оқибатҳои эҳтимолии дарозмуддат ё музмини шиканҷаро нишон диҳад, агар чунин оқибатҳо мавҷуд бошанд.
- **Ҳуҷҷатгузорӣ:**
  - Протоколи муоина ва хулосаи коршинос ба суд дода мешаванд ва метавонанд ҳамчун далел дар доираи баррасии парванда истифода шаванд.

4. Арзёбии хулосаи коршинос:

- **Арзёбӣ аз ҷониби суд:**
  - Суд бояд хулосаи экспертро, ки далели истифодаи шиканҷа ё муносибати бераҳмонаро тасдиқ ё рад кардааст, муфассал арзёбӣ кунад.

- Агар хулосаи коршинос мавҷудияти аломатҳои шиканчаро нишон диҳад, суд вазифадор аст инро ҳамчун далел ҳангоми қабули қарор чиҳати мувофиқ будани далелҳо қабул кунад.
- Суд амалҳои имконпазиреро, ки дар ҳолати тасдиқи шиканча бояд андешида шаванд (масалан, оғози парвандаи ҷиноӣ бар зидди қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ), баррасӣ мекунад.

в) Ҳимояи қурбониёни шиканча ва кафолатҳои муҳофизатӣ:

1. Таъмини амнияти қурбониён:

- **Чораҳои амниятӣ:**

- Суд вазифадор аст, ки амнияти ҷисмонӣ ва равонии қурбониёни шиканча ва шохидонро дар ҳамаи марҳилаҳои раванд таъмин кунад.
- Чораҳо барои ҳимоя аз таҳдидҳо ва зӯрварӣ аз тарафи айбдоршавандагон, ҳешовандони онҳо ё дигар шахсони манфиатдор андешида шудаанд.
- Суд метавонад дар бораи зарурати ҳимояи шохидон ва қурбониён, аз ҷумла истифодаи номаълумӣ ё кӯчонидан барои таъмини амният, қарор қабул кунад.

2. Таъмини дастрасӣ ба адвокат ва ҳомиёни ҳуқуқ:

- **Дастрасӣ ба ҳимоя:**

- Суд ба қурбониёни шиканча дастрасиро ба адвокатҳои соҳибхисос, ҳомиёни ҳуқуқ ва созмонҳое, ки дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон ихтисос доранд, кафолат медиҳад.
- Қарор дар бораи пешниҳоди ҳуқуқ ба кумаки ҳуқуқӣ ба ҷабрдидагон дар ҳамаи марҳилаҳои раванд қабул карда шуд, аз ҷумла имкони машварат бо адвокат пеш ва дар давоми пурсишҳо.

3. Истифодаи ҷуброн:

- **Баррасии ҷуброн:**

- Суд имкони пешниҳоди ҷуброн ба қурбониёни шиканчаро, аз ҷумла ҷуброн барои зарари ҷисмонӣ ва маънавӣ, ки дар натиҷаи шиканча расидааст, баррасӣ мекунад.
- Суд метавонад манбаъҳои давлатӣ ё хусусиро барои ҷуброни зарар ба қурбониёни шиканча дар ҳолати эътирофи вайронкунии ҳуқуқи айбдоршаванда пешниҳод кунад.
- Суд инчунин метавонад чораҳоеро, ки ба барқароршавии ҳуқуқи ҷабрдидагон равона карда шудаанд, ба монанди офиаатбахшӣ ва кумаки тиббӣ таъин кунад.

Ин протоколҳо ҳимояи лозимии ҳуқуқи қурбониёни шиканчаро таъмин мекунад ва ба раванди одилона дар низоми судии Тоҷикистон, бо назардошти уҳдадорихоӣ байналмилалӣ кишвар дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва ҳимоя аз шиканча мусоидат хоҳанд кард.